

Sámediggedieđáhus boazodoalu birra

*Sámediggi
du várás*

SÁMEDIGGI
SAMETINGET

Ávjavárgaiddnu 50
N-9730 Karasjok/Karášjohka

Telefuvdna: +47 78 47 40 00

samediggi@samediggi.no
www.samediggi.no

© Sámediggi 2016

Layout og trykk: Bjørkmanns, Alta

Miljøfyrtårn®

Sisdoallu

1 Álggahus	4
1.1 Sámedikki boazodoallopolitihka váldomihttomearri	4
1.2 Dieđáhusproseassa ja mieldeváikkuheapmi	4
1.3 Dieđáhusa guovddáš fáttát	5
2 Vuolggasadji Sámedikki boazodoallopolitihkkii	6
2.1 Boazodoallu Norggas	6
2.2 Boazodoalu árbevirolaš organiseren	8
2.3 Guovddáš boazodoallopolitihkalaš aktevrrat	9
2.4 Sámediggi sajádat boazodoallopolitihkas	10
2.5 Rievttálaš eavttut	11
2.6 Rájárásttideaddji boazodoallu	12
3 Boazodoallu – sámi kulturguoddi	14
3.1 Boazodoallu sámi kultuvrra eavttuiguin	14
3.2 Ceavzilvuolta sámi perspektiivvas	16
4 Ceavzilis boazodoalu areálavuođđu	19
4.1 Boazodoalu eatnamiid sihkkarastin	19
4.2 Máttasámi boazodoalu riektedilit	20
4.3 Sámedikki bargu boazodoalloeatnamiid suodjaleamis	22
4.4 Boazolohku balánssas areálavuođuin	23
5 Álgoálbmotealáhusa hálddašeapmi	25
5.1 Boazodoalu iežas stivren	25
5.2 Almmolaš hálddašeapmi boazodoalus	27
6 Máhttu ja návccat	31
6.1 Areálahálddašeamis máhttu	31
6.2 Máhttu praksis ja oahpahas	32
6.3 Boazodoalu návccat ja gelbbolašvuolta	34
7 Boazodoallu ovdánanealáhussan sámi guovlluin	37
7.1 Boazodoallu – vejolašvuođaid ealáhus	37
7.2 Ealáhusovddideapmi sámi servodaga eavttuid vuodul	38
7.3 Sámedikki váikkuhus boazodoallošiehtadussii	40
7.4 Boazodoalu beaggima nannen	41
7.5 Buorit rámmaeavttut ealáhusovddideapmái	42
8 Boraspirepolitihkka	46
8.1 Boraspirepolitihkka mii váldá vuhtii boazodoalu	46
9 Ekonomalaš ja hálddahaslaš váikkuhusat	49

1 Álggahus

Sámi boazodoallu dál lea árbevieruid ja ođđaáiggi gaskkas. Maŋimuš 50 jagi leat boazodoallu vásihan stuorra rievdadusat, earret eará ollu mekaniseren, eanet ja eanet spesialiseren ja fokus boazodollui biergobuvttadeaddjin. Seammás lea árbevirolaš organiseren ja sosiála ásahusat eanaš bisuhuvvon.

1.1 Sámedikki boazodoallopolitihka váldomihttomearri

Boazodoallu lea deatalaš ja guhkesáiggi barggaheaddji ja árvoháhkki sámi servodagas. Boazodoallu ealáhussan ja eallinvuohkin lea áidnalunddot sihke našuvnnalaččat ja riikkaidgaskasaččat. Boazodoallu váikkuha beaivválaččat sámi giela ja kultuvrra suodjaleapmái, ja árbevirolaš máhtu geavaheapmái, ovddideapmái ja gaskkusteapmái.

Boazodoalu vuoigatvuodaid goziheapmi lea Sámedikki politihka vuodđu. Mii deattuhit maiddái boazodoalu árbevirolaš beali bearašvuđot ealáhussan. Boazodoalu oktavuohta sámi kultuvrii dagaha ahte ealáhus lea áidnalunddot. Ealáhusdoaimma ja kulturoaimmaheami lagas oktavuođa doalaheapmi lea okta Sámedikki boazodoallopolitihka deháleamos mihttomeriin.

Sámediggi áigu ollislaš ja boahteáiggi čujuheaddji politihkain váikkuhit ahte:

1. Boazodoallu sihkkarastojuvvo giella- ja kulturguoddin
2. Boazodoalu areála- ja riektevuodđu sihkkarastojuvvo
3. Boazodollui sihkkarastojuvvojit buorit ja doallelaš rámmaeavttut
4. Boazodoallu ealáhussan sihkkarastojuvvo ja lea eanet árvohákan ealáhusas

Sámediggi galgá leat politihkalaš eavttuid biddjin boazodoalu ealáhusovdáneapmái. Sámediggi áigu vuoruhit resurssaid gozihit boazodoalu vuoigatvuodaid.

1.2 Dieđáhusproseassa ja mieldeváikkuheapmi

Boazodoallopolitihkalaš ovdáneapmi maŋimuš jagiin čájeha ahte lea dárbu ođasmahttit Sámedikki politihka dán suorggis. Ollu lea dáhpáhuvvan boazodoallopolitihkas jagi 2009 rájes, dan rájes go ovddit sámediggedieđáhus boazodoalu birra ovddiduvvui. Boazodoalus leat leamaš ollu hástaleaddji áššit, nugo stuorát rievdadusat hálddašeamis ja gáibideaddji proseassa Finnmárkkus boazologu heivehemiin. Leat maid mánnga gáibideaddji areálaášši.

Sámedikkis lea guhka leamaš ovttaoaivilvuolta boazodoallopolitihka váldolinjjáid ektui. Dáinna sámediggedieđáhusain dáhttit ángiruššama vuogádahttit ja vuoruhit nu ahte Sámediggi ovtta ealáhusain barggašii seamma mihttomeriid guvlui. Dieđáhusa ulbmilin lea čielggasmahttit Sámedikki boazodoallopolitihka, ja nannet Sámedikki sihke guovddáš politihkalaš aktevrán ja guovddáš ovddidanaktevrán.

Politihka ovddideapmi ja dieđáhusbargu galget dahkkojuvvot lagas ovtta bargguin boazodoaluin. Sámediggerádis leat leamaš gulahallančoahkkimat orohagaiguin buot boazodoallogovlluin, main sámediggedieđáhus lei okta fáttáin. Guovdageainnus lea lágduvvon álggahankonferánsa ja máttasámi govllus fas árvalusčoahkkimat. Norgga Boazodoallosápmelaččaid Riikasearvi (NBR) lea hui guovddáš aktevrá boazodoallopolitihkas, ja lea dollojuvvon čoahkkin NBR:in proseassas. NBR ja Protect Sápmi leat buktán čálalaš rávvagiid.

Sámedikki dievasčoahkkin lea gieđahallan golbma čilgehusa mat leat vuodđun dán dieđáhussii, Sámediggerádi čilgehus Sámedikki barggu birra boazodoalloássiiguin geassemánus 2013, Sámediggerádi čilgehus boraspiriid birra juovlamánus 2013 ja Sámediggerádi čilgehus boazodoallopolitihka birra geassemánus 2015. Sámedikki jahkásaš cealkámušat boazodoallošiehtadussii, mat leat meannuduvvon Sámedikki dievasčoahkkimis, leat maid vuodđun dieđáhusa politihka ovddideapmái.

1.3 Dieđáhusa guovddáš fáttát

Dieđáhusas leat 9 kapihttala. Álggaheaddji kapihttalis bohtet Sámedikki boazodoallopolitihka váldomihtut ovdan. 2. Kapihttalis čilgejuvvo boazodoalu stáhtus ja Sámedikki boazodoallopolitihka vuolggasadji ja prinsihpat.

Dieđáhusas leat 6 ángiruššansuorggi, 3. Kapihttalis 8. Kapihttali. Dáin kapihttaliin čilgejuvvojit hástalusat, mihttomearit ja strategiiat čuovvovaš fáttáide:

- Boazodoallu – sámi kulturguoddi
- Ceavzilis boazodoalu areálavuodđu
- Álgoálbmotealáhusa hálddašeapmi
- Máhttu ja návccat
- Boazodoallu ovdánanealáhussan sámi govlluin
- Boraspirepolitihkka

Maŋemus kapihtal lea ekonomalaš ja hálddahuslaš váikkuhusaid birra.

2 Vuolggasadji Sámedikki boazodoallopolitihkkii

2.1 Boazodoallu Norggas

Boazodoalus lea guhkes historjá ártalaš guovllus buotbeallásaš resursaávkástalli eallinvuohkin ja ealáhussan. Boazodoallu lea vuodđuduvvon meahcceguohtumii birra jagi, gávccii jahkodaga badjel, ja lea pastorála ealáhusláhki man dovdomearkan leat johtimat áigodatguohtumiid mielde: lešguđet valljodatváriid ávkástallan birra jagi lea vuodđun bohccuid orrumii ja lihcadeapmái guohtun- ja johtingeainnuid mielde. Danne atná boazodoallu viiddis eatnamiid ja dárbbáša guohtunráfi.

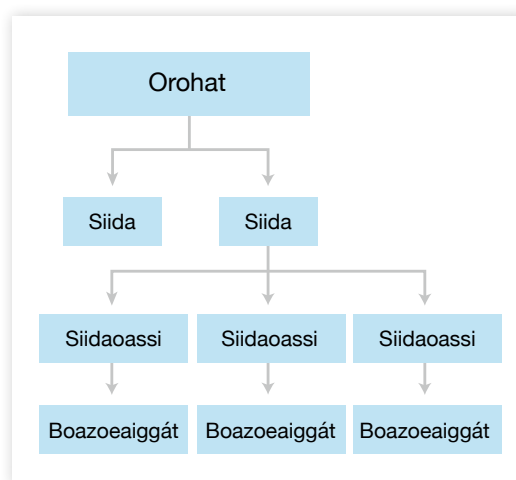
Boazodoallu lea guhkit áigge čájehuvvon leat ealáhus mii máhtta heivehallat, mii lea bures ráhkkanan birget luonddu árvitmeahttunvuodas. Dát lea eahpesihkarvuolta mii lea lunddolaš boazodolliide ja maid giedáhallet buriin máhtuin bohcco luonddu ja eanadagaid birra, mii lea gártaduvvon sohka buolvvaid bokte. Ođđaset áiggis leat dadis ođđa sibaáhkemat guohtuneatnamiidda, politihkalaš rievdamat ja rámmaeavttuid rievdadusat buktán ođđa eahpesihkarvuoda, masa ealáhus dán rádjai ii leat ožžon vejolašvuoda doarvái váikkuhit. Dát dagaha dan ahte boazodoallu ii leat nu nanus go ovdal.

Dálkkádatrievdamat leat min áiggi okta stuorámus politihkalaš hástalusain. Boazodoallu lea jáhkkimis dat ealáhus nannámis masa boahhteáiggi dálkkádatrievdamat bohtet čuohtat eanemusat. Bargovuogit mat áiggiid čađa leat heivehuvvon dálkkádatlaš eavttuide sáhttet hástaluvvot. Vurdojuvvo earret eará stuorát várra ođđa ja oahpes parasitaide ja dávddaide.

Boazodoallu Norggas lea mánggabealat ja dan doaimaminstariin ja rámmaeavttuin leat erohusat, sihke regiovnnaid gaskkas ja guovlluid siskkobealde. Luondduvida diliid erohusaid geažil rievddadit johtinminstarat boazodoalus sihke guovlluid, guhkkodaga ja áiggi ektui. Boazodoallu lea áiggiid čađa ferten heivehallat doaimaminstara maiddái nationála mearrádušaide, ovdamearkka dihte rádjagiddemiidda ja oruskeahhtá sibaáhkemiidda guohtunguovlluin.

Boazodoallu lea okta mángga váldoealáhusas sámi servvodagas, ja ealáhusas lea mearrideaddji servodatlaš mearkkašupmi sámi kultuvrra ja giela eavttuid sihkarastimis boahtevaš buolvvaide.

Sámi boazodoallu lea sullii 40 % Norgga eatnamiin. Boazodoalloguovllut leat Finnmárkkus davvin gitta Engerdal rádjai Hedmárkkus máddin. Maiddá Trollheimenis lea sámi boazodoallu erenoamáš rievtti vuodul. Riika lea juhkkjuvvon guđa boazodoalloguovlui, mat fas leat juhkkjuvvon orohagaide.

Govus 1. Boazodoalu organiseren

Boazodoalu ollislaš rehketdoalu dieđuid mielde ledje 2014:s Norgga boazodoalus 3114 olbmo, 959 jahkedoaimmain, čadnon 532 doaibmi siidaoassái¹.

Tabealla 1: Ealáhusgeahčastat²

Reindriftsområde	Man ollu siida-oasit	Man ollu olbmot siidaosiin	Boazo-lohku 2015:s	Dienas oktiibuot 2014:s	Bargodivat ja iežas kapitála ja jakhe-doaimma nammii
Nuorta-Finnmárku	166	901	65 419	81 555 000,- ru	39 697,- ru
Oarje-Finnmárku	209	1481	80 376	60 620 000,- ru	-18 695,- ru
Romsa	48	197	11 651	23 381 000,- ru	105 454,- ru
Norlánda	42	227	14 465	32 376 000,- ru	30 001,- ru
Davvi-Trøndeláhka	39	191	14 031	29 731 000,- ru	283 675,- ru
Mátta-Trøndeláhka	30	153	13 024	28 725 000,- ru	280 852,- ru

Boazodoalu ollislaš dienasin lea rehkenastojuvvon sullii 277,1 miljon ru, mas biergodienas lea sullii 122,8 miljon ru ja doarjagat ja buhtadusat leat sullii 148,8 miljon ru. 2014:s lei bargodivat ja iežas kapitála jahkedoaimma nammii 56 397 ru, muhto boazodoalloguovlluid gaskka leat stuorra erohusat. Giđđaeallu maŋimuš jagiin lea leamaš birrasii 250.000 bohcco. Gaskamearálaččat njuovvovvuo riikadásis 33 % giđđaealus. 70 % njuovvovvuo bohccuin sihke davvin ja máddin leat miesit.

Gaskamearálaččat leat viđa maŋimuš jagis njuovvovvuo sullii 85.000 bohcco. Gaskamearálaš deaddu lea 22,5 kilo, ja dat šaddá njuovvanmearrin 1900 tonna. Dán mearis njuovvet boazodoallit jahkásaččat 300 tonna priváhta atnui ja vuovdimii lagaš márkaniis, ja measta 1600 tonna manná birrasii 21 registrerejuvvon njuovahaga bokte Norggas. Dábálaš jagiin manná márkaniis birrasii 1100 tonna bohccobiergu mii lea viidásetbuvttaduvvon iešguđetge láhkái.

Bohccobiergu árvoráiddu sáhtta govviduvvot ná:

Govus 2. Árvoráiddu ovdanbuktin bohccobiergu ektui

Bohcco lassibuktat viidásetbuvttaduvvojit vuovdima várás dahje vuvdojuvvojit almmá viidásetbuvttadeami haga. Árbevirolaččat leat buot oasit bohccos geavahuvvon sierralágan ulbmiliidda, erenoamážit duodjedoibmii.

Sámedikki doarjjaortnegiid geográfalaš doaibmaguovllus ealáhusovddideapmái addá dasa lassin boazodoallovuđot industriija barggu birrasii 100 olmui. Dat leat válđoáššis njuovahat Sis-Finnmárkkus, maid dienasin lea rehkenastojuvvon leat birrasii 130 miljon ru³.

1 Siidaosait main leat bohccot

2 Gaskamearálaš dienas lea rehkenastojuvvon ollislaš árrjalaš siidaosiid logu vuodul, mii mearkaša siidaosait bohccuiguin, juohke boazoguhtunguovllu siskobealde. Dát mearkaša ahte maiddái siidaosait main lea unnán dahje ii oppage buvttadeapmi, leat mielde rehkenastimis (Boazodoalu ollislaš rehketdoallu ja Boazodoalu resursarehketdoallu, Eanadoallodepartemeanta 2016)

3 Norut Alta – Áltá Rapport 2014:4 *Næringsutvikling i samiske samfunn*

2.2 Boazodoalu árbevirolaš organiseren

Siida lea sámi boazodoalu vuodđoorganisašuvdnahápmi, ja lea áiggiid čađa leamaš iešstivrejeaddji ovttat dat man olis boazodoallit ovttasráđiid guođohit ja bearráigešččēt ealu. Siidii gullet ovttaskas olbmot, bearašvuđot báikedoalut, oktasaš bargokollektiiva ja siidda eatnamat, resurssat ja infrastruktuva. Siidda olis doaimmahuvvo boazodoallu ja boazobarggut (siiddastallan). Siida organisašuvdnahápmi lea dávggas, ja siidda olbmot sáhttet molsašuvvat jagis jahkái ja jahkeáiggiid gaskka. Boazodoallu doaimmahuvvo siiddastallama bokte soabadussan gaskkal olbmo, bohcco ja eatnamiid. Dán soabadusa eavttut molsašuddet jahkodagaid ja dilálašvuodaid geažil, ja leat vuodđun iešguđege geatnegasvuodaide ja vuoigatvuodaide siiddaid gaskka⁴.

Boazodoallolága rievdadeami oktavuodas jagi 2007 lea siida dohkkehuvvon resursavuoigatvuodaid guoddiin ja boazodoalu vuodđobargoovttadahkan. Dát mielddisbuvttii lágalaš ruovttoluotta mannama árbevirolaš siidavuogádahkii, mii dagaha nannoset fuomášumi máhttui, virolašvuhtii ja geavahusaide vuodđun siidda doibmii, ja eaktun almmolaš váldehálddašeapmái. Siidda joatkevašvuolta čatnasa siidavuodu čielggasvuhtii. Deatalaš eaktu siidda iešstivrejumi lihkestuvvamii lea danne ahte eanan- ja resursavuoigatvuodat leat čielggaduvvon ja dáhkiduvvon.

Lea nappo dan bargo- ja resursaoktavuoda olis maid siida ovddasta ahte boazodoallu doaimmahuvvo ja resursavuoigatvuodat ja eallu gieđahallojuvvojit. Láhkaaddin ja boazodoalu almmolaš váldehálddašeapmi ferte danne bidjat vuodđun dákkár máhtu boazodoalu mihtilmasvuoda birra.

Boazodoalu árbevirolaš organiseren lea bearašvuđot, mii mearkaša dan ahte olles bearaš searvá doibmii ja ahte máhtu gaskkusteapmi dáhpáhuvvá go iešguđege sohka buolvvat servet ja ovttasbarget boazodoalus. Danne lea dát vuodđun boazosámi kultuvrra ja eallinvuogi sealluheapmái, ja árbevirolaš máhtu, sámegiela ja boazosámi árvvuid suodjaleapmái.

Boazodoalu organiseremis lea vuodđooassin bearašdoallu, mii davvisámegillii lea báiki. Báikkiide sáhttet gullat guovddášbearaš, muhto maiddá viiddiduvvon bearaš, ja jodiheapmi das lea dábálaččat guovtti juogus, nissonolmmoš ja almmáiolmmoš. Iešguđege bearašlahtuin leat sierralágan bargamušat boazodoalu oktavuodas. Báiki ávkkestallá iežas máhtolašvuodas ja gálggaidis bokte buot bohcco osiin ja das lea kapasitehta čadahit báikki geatnegasvuodaid siidaovttasbarggus⁵.

Bearašvuđot boazodoalus lea nissonolbmuid searvan dehálaš. Nissonolbmui eai álohii leat seamma bargamušat go almmáiolbmui, muhto árbevirolaččat lea sin oassi leamaš deatalaš ja dárbbášlaš. Lea čujuhuvvon ahte luondudálloalalus sirdin ruhtakonominijai, dálá politihkalaš struktuvrrat ja hálddašeapmi dagahii ahte bearašvuđot boazodoallu ja nissonolbmuid sadji hedjonii.

4 Mikkel Nils Sara (2015): Siida ja siiddastallan / Å være en siida – om forholdet mellom siidatradisjoner og videreføringen av siidasystemet.

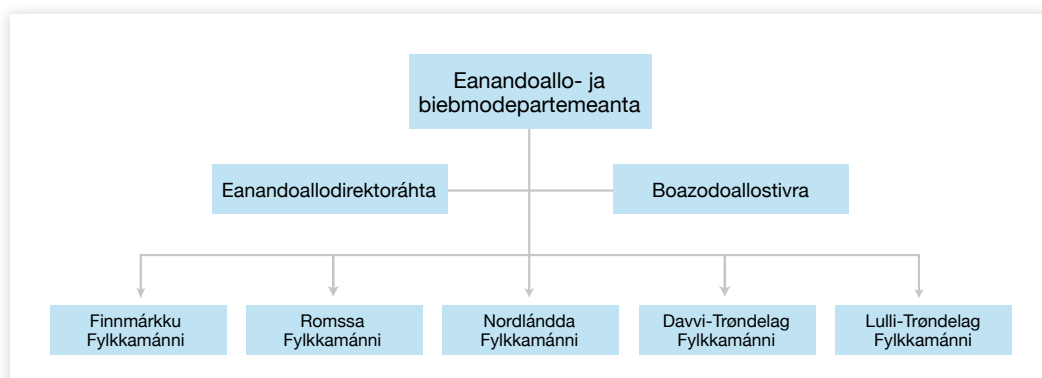
5 Benjaminsen, Eira, Sara (red) 2016: *Samisk reindrift, Norske myter*. Fagbokforlaget.

MARIT MELOY

2.3 Guovddáš boazodoallopolitihkalaš aktevrat

Eanadoallo- ja biebmodepartemeanttas (EBD) lea bajimuš ovddasvástádus nationála boazodoallopolitihkas ja boazodoalu almmolaš hálddašeamis. Eanadoalldirektoráhta, mii lea njuolga EBD vuollásaš, hálddaša boazodoalu nationála dásis. Vihtta davimus fylkkamanni hálddašit boazodoalu guovlulaš dásis.

Govus 3. Boazodoalu almmolaš hálddašepmi

Sámediggi nammada golbmasa čieža lahtus boazodoallostivrii, mii galgá meannudit áššiid mat čuvvot boazodoallolága ja galgá doaibmat fágalaš ráđdeaddin Stáhta boazodoallohálddašepmái, boazodutkamii ja bagadusbálvalusaide. Boazodoallostivrra instruksa mielde galgá stivra almmolaš hálddašanorgánan váikkuhit dasa ahte eiseválddit olahit Stuorradikki mearridan boazodoallopolitihkalaš bajit mihttomeriid. Boazodoallostivrra mearridanváldi čatnasa dál earret eará boazodoalloguovlluid ja orogaid juohkimii, mearridit geas lea vuoigatvuohta eaiggáduššat bohccuid, dohkkehit guođohanbartaidd ceggema ja geavahusrievdademiid, nammadit lahtuid mearkalávdegotti váiddalávdegoddái, nannet ja dohkkehit boazologu siiddas, ja bidjat bággosáhku jos hálddahusa gohččumat eai doahttaluvvo.

Manjimuš jagiin leat boazodoallohálddašeamis dahkkojuvvon ollu rievdadusat. 2014:s rievdaduvvui lánka nu ahte guovllustivrrat heaittihuvvojedje ja boazodoallohálddahusa guovllukantuvrrat sirdojuvvojedje fylkkamanniid vuollásažžan. Guovllustivrrain ledje 7 lahtu main Sámediggi nammadii golbmasa ja fylkkagiella njealljása. Boazodoalu guovddáš hálddašeapmi biddjojuvvui 2015:s Eanadoalldirektoráhta vuollásažžan.

Norgga Boazosápmelaččaid Riikasearvi (NBR) lea áidna organisašuvdna mii ovdasta boazodoalu ja das lea ásahuvvon sadi stáhta eiseválddiid ektui. Dát bohtá erenoamážit albmosii boazodoallošiehtadallamiid soahpamuša bokte. lešheanalisa ja nana NBR lea hui deatalaš gozihan dihte boazodoalu beroštumiid vugiin mii lea relevánta ja deatalaš boazodolliide, seammás go dat buvttiha vuhtiiváldima ja áddejumi boazodoalu olggobealde.

Boazodoallošiehtadus lea, oktan boazodoallogáin, váldoreaidu boazodoallopolitihkalaš mihttomeriid ollašuhttimis. Boazodoallošiehtadus dahkkojuvvo jahkásaččat gaskkal stáhta EBD bokte ja NBR. Sámediggái galgá addojuvvot vejolašvuohta buktit cealkámuša šiehtadussii ovdal go dat meannuduvvo Stuorradikkis. Analysastis sámi servodaga ealáhusovddideamis, lea NORUT gávnahan ahte biebmobuvttadeaddji ealáhusat boazodoalu ja eanadoalu leat hui sakka sorjajaččat almmolaš doarjagis, vaikko livččii stuoribuš buvttovddideapmi. Váikkuhangaskaoamit boazodoallošiehtadusa bokte leat danne hui deatalaččat boazodoalu ovdáneapmái boahteáiggis.

2.4 Sámedikki sajádat boazodoallopolitihkas

Sámedikkis lea ráddjejuvvon váldi boazodoalu ektui. Sámediggi váikkuha boazodoalloássiin eanaš konsultašuvnnaid bokte stáhta eiseválddiiguin ja cealkámuša bokte boazodoallošiehtadallamiidda stáhta ja NBR gaskka.

Sámedikki rolla almmolaš boazodoallohálddašeamis lea lahtuid nammadeapmi boazodoallostivrii. Sámediggi searvá dasa lassin regionála gulahallanforaide, mat leat arenan sámi ja boazodoallofágalaš mielváikkuheapmái regionála boazodoallohálddašeamis. Váldoulbmilin leat fágalaš digaštallamat ja gulahallan bajit áššečuolmmaid jna birra. Forat eai leat konsultašuvdnaarenan ovttaskas áššiide dahje eará áššemeannudeapmái.

Sámediggi nammada guoktása guđa lahtus golmma davimus regionála boraspirelávdegottiide Finnmárku/Romsa, Norlándi ja Trøndelága. Sámediggi nammada ovttá viđa lahtus Hedemárkku boraspirelávdegoddái. Boraspirelávdegottiin lea ovddasvástádus das ahte nationála boraspirepolitihka čađahuvvo dan regionnas.

Sámediggái leat eanet vuordámušat gozihit boazodoalu vuoigatvuođat ja beroštumiid, ja dadistaga lassánit jearaldagat boazodoalus dan birra ahte maid Sámediggi sáhtá dahkat gozihan dihte sin beroštumiid. Sámedikki bargu boazodoalloássiiguin galgá dahkkojuvvo lagas ovttasbargguin ealáhusain. Sámedikkis ja NBR:s lea manjimuš jagiid leamaš buorre ovttasbargu. Dán geažil sáhtá jáhkkit ahte Sámediggi lea gártadan eanet luohhtámuša boazodoalus.

2.5 Rievtálaš eavttut

Boazodoalloriekti doaibmá iešheanalis riektevuodu alde, vuodđuduvvon dološ áiggiid rájes geavaheapmái ja virolašvuhtii. Beroškeahttá das gii eaiggáduššá eatnama, guoská boazodoalloriekti odne guođohanvuoigatvuhtii, bohccuid johtimii, johtingeainnuide jna nu stáhta go priváhta eatnamiin, meroštallojuvvon sámi boazoguohtunguovllu siskko-bealde.

Boazodoallu lea guhkes áiggi vásihan lánkaregulerema ja lea dál regulerejuvvon 2007 boazodoallolága bokte. Láhka lea váldoáššis dego detáljadási njuolggadusat mat ásahit mearrádusaid doibmii guoskevaš guovlluin. Boazodoalu riektidilli ii leat dievaslaččat regulerejuvvon dán lága bokte.

Dat bealli ahte boazodoalloriekti dál lea dohkkehuvvon iešheanalis riektevuoduin lea mearrideaddji deatalaš rievtálaš giččuin boazodoalu ja eará gilvaleaddji beroštumiid gaskka. Dán oktavuodas lea boazodoalu areálageavahanriehti áibbas guovddážis. Boazodoalloriekti gáržžida sisabahkkemiid čađahanvejolašvuodaid dan ektui ahte maid sáhtá dahkat sámi boazoguohtunguovlluin.

Erenoamážit ON-konvenšuvdna siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaid birra 1966 (SP) ja ILO-konvenšuvdna nr 169 álgoálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid birra iešmearrideaddji stáhtain 1989 ásahit riikkaidgaskasaš riektesuodjaleami sámi boazodollui. SP lea 1999 olmmošvuoigatvuodálága bokte heivehuvvon norgga riektái ja lága § 2 dávistettiin galgá SP:s vejolaš vuostálasvuoda oktavuodas eará norgga lánkaaddima ektui leat ovdamunni. Olmmošvuoigatvuodálága ferte lohkat maiddá Vuodđolága § 108 mearrádusaid oktavuodas.

ON álgoálbmotjulggaštus nanne unnimus standárddaid álgoálbmogiid vuoigatvuodaid várás, ja das leat deatalaš mearrádusaid álgoálbmogiid eana-, čáhce- ja resursavuoigatvuodaid birra, ja dasto álgoálbmogiid iešmearridanvuoigatvuoda ektui. Julggaštus bidjá čanastumiid álgoálbmogiid vuoigatvuodaid mearrideami viidásit barggus.

Stáhta ii sáhte ON siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaid konvenšuvnna (SP) 27. art. mielde dahkat dahje addit lobi sisabahkkemiidda ávnnaslaš kulturuodus mii dagaha sámi kulturbarggu biehttaleami dahje rihkku dan hui garrasit. Man muttu doaibmabidju mielddisbuktá kulturbarggu biehttaleami dahje rihkkuma árvvoštallojuvvo eavttuid vuodul nugo: 1) váikkuhusguorahallama dássi, 2) ovddeš ja plánejuvvon sisabahkkemiid oktii-buot váikkuhusaid submi, 3) man ollu duohta ja árjjalaš váidudeaddji doaibmabijut, 4) man dárbbaslaš doaibmabidju lea almmolaš ulbmilii áddejuvvon sisabahkkema vuoigatvuodarihkuma ektui maid dat dagaha ealáhusaide, kultuvrii, eaiggátvuhtii, birrasii jna, ja 5) man ollu leat leamaš konsultašuvnnat ovdagihtii dieđihuvvon miehtama juksama ektui. Dáid eavttuid ollislaš árvvoštallama vuodul galget sii geaidda doaibmabidju njuolga čuohcá sáhttit joatkit iežaset kulturbarggu ja dan ovddideami, ja bisuhit gánnáhahtti árbevirolaš ealáhusa vai doaibmabidju ii leat SP 27. Artihkkala vuostá. Jos doaibmabidju dagaha ahte boazodoaluin ii šat sáhte bargat guovllus, de ii sáhte doaibmabidjui addojuvvot lohpi sorjjakeahttá das man stuoris servodatlaš ávki livččii.

Dat geatnegasvuodát mat čuvvot SP 27. artihkkalat čuvvot ollu maiddá ILO konvenšuvnna 169 álgoálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid hárrái iešmearrideaddji stáhtain (ILO 169), erenoamážit artihkal 15 nr 1. ILO 169 guđát artihkal geatnegahtá maiddá stáhtaid

konsulteret guoskevaš álgoálbmogiin, ja erenoamážit sin ovddastuslaš ášahusaiguin lágaid ja hálddahaslaš doaibmabijuid birra mat sidjiide sáhttet váikkuhit. Dát guoká buotlágan areálasisabahkkemiidda ja areálageavaheami almmolaš reguleremiidda.

Sámit adnojuvvojit sierra álbmogin ON siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaid konvenšuvna vuosttaš artihkkala mielde, ja dien bokte lea iešmearridanvuoigatvuohta. Álgoálbmogiid iešmearridanriekti lea unnán konkretiserejuvvon álbmotrievttis, ja seamma unnán bagaduvvon maid dat geavahas mearkkaša. Iešmearridanvuoigatvuohta sáhtta dattetge boahit ovdan guovtti hámis main goabbáge ii leat dievaslaš.

Vuosttaš iešmearridanvuohti boahá albmogii iešmearrideamis áššiin mat gusket álgoálbmogiidda earenoamážit. Dát čuovvu maiddá ON álgoálbmogiid vuoigatvuodajulggastusa artihkal 4. ON erenoamášdieđiheadji áššiin mat gusket álgoálbmogiid vuoigatvuodaide, lea raporttas sámiiid dili birra Norggas, Ruotas ja Suomas beaiváduvvon 11.01.11 rávven ahte stáhta konsultašuvnnaid bokte Sámedikkiin ferte árvoštallat mearridanválddi sirdima surggiin nugo árbevirolaš ealáhusat. Nubbi vuohti mo iešmearrideapmi sáhtta boahit albmogii lea konsultašuvnnaid bokte go galgá juksat ovdagihtii friija dieđihuvvon miehtama. Konsultašuvnna mearkkašit ahte stáhta ii šat sáhte okto dahkat mearrádusaid, maidda ii maiddá sámiiin leat leamaš vejolašvuohta addit miehtama.

Vaikko konsultašuvnna juksan dihte ovdagihtii friija dieđihuvvon miehtama, ovdanbuktojuvvojit dego okta iešmearridanvuohtin, de čuovvu konsultašuvdnageatnegasvuohta maiddá ILO 169 6., 7. ja 15. artihkkaliid, ja SP 27. artihkkala. Konsultašuvnna guoskevaš sámii beroštumiiguin ja vuoigatvuodaoamasteddjiiguin eai danne dárbbas leat seamma go iešmearridanrievtti ollašuttin.

Iešmearridanvuoigatvuohta gullá sámii álbmogii, mii mearkkaša ahte sámii álbmot dat lea riektisubjektta. Sámedikkis, sámiiid ovddastuslaš orgánan, lea danne guovddáš rolla iešmearridanrievtti goziheamis ja čadaheamis. Dát ii sáhte dattetge hehttet Sámedikki miehtamis dasa ahte báikkálaš sámii ášahusat sáhttet ollašuttit iešmearridanvuoigatvuođa. Ollu oktavuodain sáhtta dárbbasuvvot nana váikkuhanfápmu báikkálaš sámii beroštumiid ja báikegottiid beales.

2.6 Rájárásttideaddji boazodoallu

Boazodoallu Davvikalohtas doaimmahuvvo dál njealji riikka rájáiid siskkobealde. Norgga ja Ruota rájárásttideaddji boazodoalus leat guhkes historjjálaš árbevierut, virolašvuođa vuodul gártaduvvon ollu čuohtejagiid čada. Dát boazodoallu lea leamaš regulerejuvvon Lappekodisilla bokte ja mángga dan čuovvu konvenšuvnnaid bokte. Ovddit boazoguohtunkonvenšuvdna ii leat šat fámus iige ođasmahttojuvvon.

Ođđa konvenšuvdna galgá boahit 1972 konvenšuvna sadjai, mii heittii gustomis 2005:s. Stáhtat leat vuolláičállán ođđa konvenšuvna 2009:s, muhto dat ii leat ratifiserejuvvon dan geažil go sámiiid beales lei dasa garra vuosteháhku. Danne ášahuvvui sámii bargojoavku mii galggai bargat viidáseappot norgga-ruota boazoguohtunkonvenšuvnain, oazžun dihte konvenšuvna mii gozihivččii buot beliid vuoigatvuodaid ja beroštumiid buori vuogi mielde.

Sámi bargjoavku, mas ledje mielde Sámedikki Norgga ja Ruota bealde, NBR ja Ruota Sámiid Riikasearvi, geigii 2014:s ođđa konvenšuvdnateavstta evttohusa Norgga ja Ruota ráđđehusaide. Sii deattuhedje stuorát vejolašvuoda ovttasbargošiehtadusaide sámečearuid ja orohagaid gaska, ja evttohedje riidočoavdinmálliid. Čujuhuvvui maid dái ahte riektečielggadeapmi boazodoalus dán guovllus ja dasto suodjaleapmi areálasisabahkkemiid ja boraspiriid vuostá, leat deatalaš bealit maid ferte čilget. Bargjoavku bivddii ahte konvenšuvdna johtilit ratifiserejuvvošii ja bálddalagaid bargojuvvošii riektečielggademiin, areálasisabahkkemiiguin ja boraspireáitagiiguin.

Stáhtain lea ovddasvástádus rájárasttiedaddji boazodoalu sihkkarastimis. Giđdat 2016 álggahii ruota ráđđehus Ruota boazodoalu riektečielggadeami. Dát čielggadeapmi lea bissehan konvenšuvnna ratifiserenbarggu. Sámediggi vuordá dál ahte norgga ráđđehus váikkuha oažžut proseassa johtui fas.

3 Boazodoallu – sámi kulturguoddi

Nana čanastumit sámi kultuvrii dagahit ahte boazodoallu lea áidnalunddot ealáhus, sihke nationála ja riikkaidgaskasaš oktavuodas. Danne deattuha Sámediggi garrasit kultuvrralaš beali iežas boazodoallopolitihkas.

3.1 Boazodoallu sámi kultuvrra eavttuiguin

Mihttomearri: Nannet boazodoalu guovddáš sámi kulturguoddin.

Boazodoallu lea deatalaš geađgejuolgi sámi kultuvrras ja servodateallimis. Dat lea eallinvuohki ja ealáhus vuodđuduvvon nana kultuvrralaš elemeanttaide, mas maiddá bearašoktavuodát ja eará oktavuodát lea deatalaččat. Boazodoallu váikkuha sámi giela, árvvuid ja árbevieruid suodjaleapmái, ja ahte árbedieđut bisuhuvvojit, ovddiduvvojit ja fievrriduvvojit viidásit. Dás lea sáhka maiddá árbevirolaš bargovugiin ja organiseremis, ja boazodoalu kultureanadaga ja kulturmuittuid suodjaleamis. Dát elemeanttat čatnasit njuolga boazodollui ja leat vuodđoeaktun dasa ahte boazodoalus lea birgenláhki.

Nationála boazodoallopolitihkka lea vuodđuduvvon guovtti iešheanalís vuodu ala: ealáhuspolitihkalaš buvttadanárvu ja sámediggi politihkalaš kulturárvu. Stáhtii mielddisbuktá dát geatnegasvuodaid, maiddá boazodoalu kultuvrralaš ceavzilvuoda ektui. Sámediggi lea deatalaš gozihit boazodoalu kultuvrralaš oali vuhtiiváldima. Dás lea sáhka sámi kulturárbbi bisuheamis.

Guovddáš mihttomearrin stáhta boazodoallopolitihkas lea boazodoalu ovddideapmi raššonealla, márkanguvllot ealáhussan. Sámediggi oaivilda ahte lea hui deatalaš ahte dát ovddideapmi ii čuoza ealáhusa kultuvrralaš beallái. Dávvgas-prošeakta, mii lea doaresfágalaš dutkanprošeakta sámi boazodoalu birra Finnmárkkus⁶, čujuha ahte almmolaš boazodoallohálddašeamis ekonomalaš bealit leat gáidaduvvon eret kultuvrralaš vuodus ja hálddašuvvon dego livččii sorjjakeahtá nubbi nuppis. Dát lea mielddisbuktán ahte ekonomalaš doaibmabijut lea viidát čađahuvvon dego dain eai livčče kultuvrralaš váikkuhusat⁷.

Sáhtta orrut nu ahte eiseválddiid dárbu dárkkistit ealáhusa lea vuodđun otná boazodoallopolitihka hábmemii. Boazodoalu sadii guovddáš sámi kulturguoddin ferte leat vuolggasadjin boazodoallopolitihka hábmemii. Boazodoalu earenoamášvuolta kulturspesifihkka sámi ealáhussan galgá leat vuodđun rámmaeavttuide. Láhkamearráduusat, njuolggadusat ja doaibmabijut fertejit hábmejuvvot nu ahte dat eai áitte kultuvrralaš ceavzilvuoda. Danne lea vealtameahtun deatalaš ahte konsultašuvdnašiehtadus

6 Dávvgas lea Norgga dutkanráđdi (2012–2015) ruhtadan ja lčadahuvvui ovttasbargun gaskal Institutt for internasjonale miljø og utviklingsstudier (Noragric) Norges miljø- og biovitenskapelige universitetet (NMBU) Ásas ja Riikkaidgaskasaš boazodoalloguovddáža (ICR) Guovdageainnus. Lassin leat ovttaskas dutkit eará dutkanásahusain oasálastán.

7 Benjaminsen, Eira, Sara (red) 2016: *Samisk reindrift, Norske myter*. Fagbokforlaget.

AINA BYE

geavahuvvo árjjalaččat boazodoalloguoski láhkamearrádusaid ja doaibmabijuid hábmemis, nu ahte Sámedikkis ja boazodoalus lea duohta váikkuhanfápmu rámmaeavttuide.

Boazodoallu lea deatalaš sámi giellaguoddi. Máttasámegiella lea UNESCO sakka áitojuvvon gielaide listtus ja lea sorjavaš nana máttasámi boazodoalus. Danne lea boazodoalus mearrideaddji rolla máttasámi giela ja kultuvrra suodjaleamis.

Giella ja terminologiija lea boazodoalu árbedieđuin deatalaš gáldu. Danne lea deatalaš ahte boazodoalu fágagiella lea árjjalaččat geavahusas sihke ealáhusas ja hálddašeamis. Erenoamáš deatalaš lea ahte hálddašeami oktavuodas leat dihtomielalaččat sámi terminologiija ja boazodoalu iežas doahpagiid geavaheami ektui, ovdaliidda go ráhkadit odđa fágagiela mii lea amas boazosámiide.

Unnán váikkuhangaskaoamit dorjot boazodoalu kultuvrralaš beali ja bearašvuđot boazodoalu bisuheami. Boazodoallošiehtadusas leat deatalaš ortnegat mat erenoamážit gusket mánáide, nuoraide ja nissonolbmuide heaittihuvvon dahje unniduvvon. Stádas lea ovddasvástádus bisuhit ja nannet boazodoalu bearašvuđot ealáhussan ja sámi kultuvrra geađgejuolgin. Danne ferte gávdnot sadji dán beallái boazodoallošiehtadusas. Sámediggi oaidná dárbbu guorahallat makkár ortnegat sáhttet doarjut kultuvrra ceavzivuoda mihttomeari.

Boazodoallu lea don doloža rájes doaibman ovttá eará árbevirolaš sámi ealáhusaiguin, nu go guolástusain, eanadoaluin, meahcástemiin (meahccegeavahemiin) ja verddevuodain (guosseustitvuotta gaskal boazodolliid ja báikkálaš álbmoga). Lea deatalaš sihkkarastit ahte boazodoallu ja ealáhusa doaimmaheddjiin ain lea buorre gaskavuohta báikkálaš álbmogii. Danne oaidná Sámediggi stuorra dárbbun čađahit doaibmabijuid mat buoridit ealáhusaid gaskavuođa ja mat eastadit riidduid. Dakkár doaibmabijuide berre viežžat oaivadusa árbevirolaš verddevuodas.

Strategiijat:

- Bargat dan ala ahte boazodoalus leat buorit rámmaeavttut vuodđuduvvon boazodoalu mihtilmasvuhtii kultuvrralaš sámi ealáhussan.
- Váikkuhit dasa ahte kultuvrralaš bealli deattuhuvvo politihka hábmemis.
- Bargat váikkuhangaskaoapmeortnegiid ala mat dorjot kultuvrralaš ceavzilvuoda ja doaibmajuid ala mat bisuhit boazodoalu árbevirolaš struktuvrra bearašvuđot ealáhussan.
- Bargat dan ala ahte ásahuvvojit arenat gulahallamii gaskal boazosápmelaččaid ja báikkálaš álbmoga.

3.2 Ceavzilvuoha sámi perspektiivvas

Mihttomearri: Sámi perspektiiva lea vuodđun ceavzilis boazodoalu mihttomearrii.

Boazodoalopolitihka bajimuš mihttu lea 1992 rájes leamaš ahte boazodoallu galgá leat ceavzil.

Dát lea konkretiserejuvvon oassemihttomeriiguin ekologalaš, ekonomalaš ja kultuvrralaš ceavzilis boazodoalus, mii maiddáa boahdá ovdan boazodoalolága ulbmilparagrafás. Ealáhus, Sámediggi ja Stuorradiggi leat guhká digaštallan ekonomalaš, ekologalaš ja kultuvrralaš ceavzilvuoda vuoruheami. Stuorradiggi lea mángii nannen ahte ekologalaš ceavzilvuoha galgá vuoruhuvvot.

Riikarevišuvdna čujuhii 2012:s stuorra váilevašvuodaid stáhta stivremis ceavzilis boazodoalu juksama ektui. Kultuvrralaš ja ekonomalaš ceavzilvuoda mihtut eai leat doarvái definerejuvvon ja operašonaliserejuvvon. Nu váilot ge deatalaš eavttut vai galgá sáhttit árvvoštallat juksat go ceavzilis boazodoalu mihttomeari. Lea maid čujuhuvvon ahte ii leat čielggaduvvon mo sámi beroštumiid ja álbmotrievttálaš geatnegasvuodaid vuhtiváldin galgá váldot mielde oassemihtuid duohtandahkamis.

Sámediggái lea deatalaš ahte ceavzilvuoda mihttomearit áddejuvvojit ollislažžan, man oktavuodas oassemihttomearit ekologalaš, ekonomalaš ja kultuvrralaš ceavzilvuoha gehččojuvvojit fárrolaga ja dássedeaddu daid gaska deattuhuvvo. Ekologalaš ja ekonomalaš ceavzilis ealáhus ii leat vuostálaga kultuvrralaš ceavzilvuodain. Boahhteáiggi ealli ja ceavzilis boazodoalu vuolggasadjin lea kultuvrralaš ceavzilvuoha, mii lea huksejuvvon mánggaid buolvvaid máhttu ala. Dat lea vuodđun ahte boahhteáiggi lea buorre ekonomalaš ovdáneapmi ja boazodoallu maid eatnamat guddet.

Stáda bealis deattuhuvvo ekologaš ceavzilvuoha, mii mearkkaša ahte eai leat eanet bohccot go maid guohtuneatnamat girdet. Leat ráhkaduvvon mihtidanvuogit ekologalaš ceavzilvuhtii, mat eanaš fokuserejit gaskamearálaš njuovvandeattuide, biergodietnasii ja bissovaš miesseprosentii. Dattetge sáhttá jearrat leatgo buot relevánta bealit vuodđun ekologalaš ceavzilvuoda duohtandahkamii, nugo ovdamearkka dihte areálaid massin, boraspirelogut ja dálkkádatrievdamat.

MARIT MELOY

Boazodolliide lea dehálaš ahte bohccot leat álššaid alde, ja ealu dilli árvoštallojuvvo dadistaga. Dás lea sáhka dálkediliin, boraspiremáddodagas, areálasisabahkkemiin ja doaibmarámmain. Doaibmarámmain oaivvilduvvo boazodolliid máhttu ja geavahus, ja almmolaš njuolggadusat ja doaibmabijut. Resursavuodđu rievddada čađa gaskka, ja muhtin jagiid olu, earenoamážit dálkki geažil. Danne lea deatlaš ahte lea fleksibilitehta ealus mii mielddisbuktá ahte sáhtta dustet resursavuoddu molsašuddamii. Sámediggi oaivvilda ahte dán ferte váldit vuhtii ekologalaš ceavzilvuoda mihtidanvugiid viidásit barggus.

Ekonomalaš ceavzilvuotta mearkkaša ahte boazodoallu addá birgenlági, erenoamážit sidjiide geain boazodoallu lea váldoealáhus/-dienasgáldu. Lea deatlaš ahte ovttaskas olbmo buvttadus ja gánnáhahttivuotta sihkkarastojuvvo. Boazodoallu lea vuoddu-uvvon sohka buolvaid vásihusaide movt bargat bohccuiguin vátna resursavuodus ja molsašuddi dálkkádagas. Ekonomalaš ceavzilvuoda juksama ferte heivehit boazosámiid buvttadanvuogádagaide. Boazodolliid áddejupmi ja máhttu heivvolaš eallostruktuvrraid birra, ferte leat vuodđun boahhteáiggi ekonomalaš ceavzilis boazodollui⁸.

Stáda oaivvilda ahte kultuvrralaš ceavzilvuotta eaktuda ahte gávdnojit doarvái olbmot geat sáhttet fievriddit viidásit boazodoalloárbevieruid, ja ahte kultuvrralaš ceavzilvuotta nannejuvvo jus boazodoalus ain eanet vuoruha ealáhusbeali⁹. Alddeset kultuvrralaš ceavzilvuoda áddejumi geažil lea stáda cuiggoduvvon go bidjá vuodđun ipmárdusaid mat leat apmasat boazodollui ja dainna lágiin bágge boazodolliid eret geavaheamis boazodoalu árbevirolaš máhtu ja giela¹⁰.

Kultuvrralaš ceavzilvuotta ii leat dušše ealáhusa olmmošlohku, muhto giela ja bearašvuodot organiserema kontinuehta, virolašvuoda rievttálaš bisuheapmi ja oasálastin boazodoalus. Kultuvrralaš bealli čatnasa maid nannosit luonddudilliide, ekologalaš

8 Benjaminsen, Eira, Sara (red) 2016: *Samisk reindrif, Norske myter*. Fagbokforlaget.

9 Prop. 77 S (2015–2016) Reindrifsavtalen 2016/2017, og endringer i statsbudsjettet 2016 m.m.

10 Benjaminsen, Eira, Sara (red) 2016: *Samisk reindrif, Norske myter*. Fagbokforlaget.

beliide maiguin boazodoallu ferte birgehallas. Árbevirolaš ekologalaš máhttu lea deaŋalaš oassi boazodoalu kultuvrralaš ja ekologalaš ceavzilvuodas. Erenoamážit kultuvrralaš ceavzilvuolta hástaluvo sakká dálá rievdadusaid geažil boazodoalus, rievdadusat main boazodoallit vásihit unnán stivren- ja bearráigeahččanvejolašvuoda¹¹.

Lea dárbu vuđolaččat geahčadit ceavzilis boazodoalu mihttomeriid sisdoalu ja áddejumi. Ráđđejeaddji boazodoallopolitihkka ja hálddašeapmi ii leat doarvái atnán vuodđun boazosámiid máhtovuodu ja áddenvugiid mat mánga čuođi jagi leat leamaš vuodđun buorre ja ceavzilis boazodollui. Ferte vuhtiiváldit boazodoalu girjáivuoda. Sámediggi áigu váikkuhit dákkár bargui ja háliida ovtas NBR:in álggahit organiserejuvvon barggu vai boazodoalu organisašuvnnat sáhttet árvvoštallat ceavzilvuoda doahpaga, man oktavuodas doaimbajuid sáhtta identifiseret. Dáinna lágiin áigut oažžut guorraseami ja legitimatehta ceavzilvuoda mihtuid ektui boazodoalus ja sámi servodagas.

Strategiijat:

- Bargat dan ala ahte ollislaš áddejupmi lea vuolggasadji boazodoalu ceavzilvuodamihtuide, ja ahte ekologalaš, ekonomalaš ja kultuvrralaš ceavzilvuolta gehččojuvvojit oktii.
- Bargat dan ala ahte boazodoalu máhtovuodđu lea guovddázis ceavzilis boazodoalu áddejumis.

11 Benjaminsen, Eira, Sara (red) 2016: *Samisk reindrif, Norske myter*. Fagbokforlaget.

4 Ceavzilis boazodoalu areálavuođđu

Eatnamat leat eaktun árbevirolaš boazodoalu bisuheapmái. Sámediggi áigu vuoruhit resurssaid boazodoalu vuoigatvuođaid goziheapmái.

4.1 Boazodoalu eatnamiid sihkkarastin

Mihttomearri: Sihkkarastit boazodoalu areálavuođu ja dieinna lágiin dahkat vejolažžan nannet ja ovddidit boazodoalu ealáhussan ja kulturguoddin.

Boazodoalu stuorámus hástalus lea areálavuođu sihkkarastin. Stuorámus áitta boazodoalu ceavzilvuhtii lea lassánan bahkken eatnamiidda, sisabahkemat nugo huksemat ja eanet vánddardeapmi. Servodat mas álbmot, mobilitehta ja astoáiggedoaimmat lassánit hástala boazodoalu eanet ahte eanet, ja eatnamat gos eai leat sisbahkemat dađistaga gáržon.

Dehálaš eaktun boazodoalu eatnamiid sihkkarastimis lea oktasaš duohtavuodáipmárdus ja ovttasdoaimman iešguđet aktevrraid gaskkas. Dát gáibida alla máhttodási boazodoalu sierralágan beliid birra, ja rievdanproseassaid ja sivaidd birra. Sámedikki mielas lea deatalaš ahte sihke stáhta eiseválddit, fylkkagielddat ja gielddat láchčet plánaproseassaid nu ahte dat ollašuttet álbmotrievttálaš geatnegasvuođa boazodoalloeatnamiid suodjaleamis.

Davviguovlopolitihkas lea dieđihuvvon stuorát ánggiruššan luonddu- ja energijaresurssaide. Boazodoalu eanandárbu galgá gozihuvvot dán ánggiruššama ektui. Boazodoalu ceavzindárbbu ja eanangeavaheami vuosteággan adnojit dávjá ekonomalaš ákkastallan ja árvvoštallan stuorraservodaga dárbbuid ektui. Dovddus ágga lea ahte boazodoallu lea unna oasáš oktasaš barggolašvuođas, ja ekonomalaš ollisvuođas lea unna ealáhusaš. Dákkár lahkoneapmi ii vástit álbmotrievttálaš njuolggadusaide álgoálbmogiid vuoigatvuođaid birra.

Sámediggedieđáhus areálaid ja birrasa birra “Nu guhká go mis leat eatnamat” válddaha Sámedikki mihttomeari ja politihka luonddu- ja resursavuođu hálddašeami ektui sámi guovlluin. Sámedikki bajimus mihttomearrin lea sihkkarastit min boahttevaš sohka- buolvvaide birgenvuođu ja vejolašvuođa ovddidit sámi kultuvrra. Hálddašeapmi galgá váikkuhit sámi kultuvrra, ealáhusbarggu ja servodateallima nannemii. Areálageavaheami rievdateamit, luondduriggodagaid viežžan ja energijabuvttadeami doaimmat galget mieđihuvvot dušše ollislaš plánema mielde mii vuhtiiváldá ja sihkkarastá sámi kultuvrra ja ealáhusaid ávnnaslaš vuođu.

Areála- ja resursahálddašeapmi vuođduduvvon árbevirolaš sámi geavahussii ja máhttu lea buorre biras- ja dálkkádatpolitihka. Buot areálageavaheapmi nannámis ja riddo- guovlluin, ja buot resursaávkástallan sámi guovlluin galgá dáhpuhuvvat Sámedikki ja sámi vuoigatvuođaoamasteddjiid miehtama mielde. Sámi báikkálaš beroštumiiguin

galgá leat vejolašvuohta konsulteret mearrádusaid birra mat gusket sin doaimma luondduvuđđosii. Sámediggi háliida ahte dát riekti galgá lága bokte nannejuvvot.

Areála- ja birasdiedáhusas leat mánjga fáttá mat leat guovddážiis boazodoalu guohtun-eatnamiid sihkkarastimis ja mat danne eai meannuduvvo dán diedáhusas. Dát guoská erenoamážit suodjalanguovlluid hálddašeapmái ja luondduresurssaid ávkkástallamii sámi árbevirolaš guovlluin, mat leat hui relevántta boazodollui.

Strategijjat:

- Bargat dan ala ahte sihke stáhta eiseválddit, fylkkagielddat ja gielddat lámččet diliid plánaproseassain nu ahte dat ollašuttet álbmotrievttálaš geatnegasvuoda boazodoalu eatnamiid suodjaleamis.
- Bargat dan ala ahte lága bokte nannejuvvošii sámiid vuoigatvuohta konsulterevuvvot areálaáššiin mat gusket sin doaimma luondduvuđđosii.

4.2 Máttasámi boazodoalu riektedilit

Mihttomearri: Sihkkarastit máttasámi boazodoalu riektivuodu

Guovllut maid máttasámi boazodoallu geavaha dál leat unnit go maid dat historjjálaččat leat leamaš. Dasa leat sivvan stuorra areálasisabahkkemat, ja hálddašeapmi mii lea gáržudan boazodoalu vuoigatvuođaid ja kulturvuođu. Máttasámi boazodoalloguovlluid eatnamiin gullet stuorra oasis priváhta eanaeiggádiidda, ja dušše unna oasisa areálain hálddaša Stáhtavuovddit.

Trollheimen boazodoallu lea guhka leamaš váttis dilis. 1981:s vuoittáhalai ášši Alimusrievttis, mas nannejuvvui ahte sámi boazodoalus ii lean iešheanalis guođohanvuoigatvuohta earáid eatnamiin. Boazodoaluin joatkin lea dáhkiduvvon Trollheimen lága mielde, man bokte sáhtii bággolonistit guođohanvuoigatvuođa sihkkarastin dihte sámi boazodoalu bisuheami. Dálá doaimma lea earret eará vuođđuduvvon láigošiehtadusaide ja bággolonistanmearrádusaide. Boazodoalu dilli Trollheimenis lea dál dattetge nu ahte ollu láigošiehtadusat leat eretcelkojuvvon. Dát lea dohkketmeahttun, ja Sámediggi áigu oččodit eiseválddiid sihkkarastit ahte sámi boazodoallu Trollheimenis bisuhuvvo.

Vuostálasvuođat beroštumiid alde eará ealáhusaiguin ja aktevrraiguin buktet hástalusaid boazodollui ja leat dagahan mánjga riekteášši máttasámi boazoorohagaid ja eanandoallogulleaš priváhta eanaeiggádiid gaska. Dát riektemearrádusat leat leamaš prinsihpalaččat hui deatalaččat boazodollui miehtá Norgga. Selbu-áššiin (2001) oazžut mii áigeráji Alimusrievtti meannudeami ektui sámi áššiin. Dainna mearrádusain rievda oaidnu ahte norgga diggerievtálaš prinsihpat ja njuolggadusat gustojit heivehemiid haga daidda erenoamáš beliide mat leat boazodoalus, ja erenoamážit sámi kultuvrra siskkobeaide oppalaččat. Čujuhuvvo gielalaš ja kultuvrralaš erohusaid mearkkašupmái gulahallamis sámiid ja eiseválddiid gaska. Maiddái norgga diggerievtálaš vuođđoprinsihpat rievdaduvvo Selbu-ášši oktavuodas. Erenoamážit čujuhuvvui ahte ferte leat dihtomielalaš boazodoalu ekstensiivvalaš beliide. Boazodoallu geavaha stuorra guovlluid, ja nomádalaš geavaheapmi guođđá unnit fysalaš mearkkaid go eanadoallu. Selbu-ášši oktavuodas čielggaduvvojedje eanet riekteaddi geavaheami eavttut sámi boazodoalus.

Manná áigi ásahit viiddis áddejumi das ahte boazodoalus leat čielga guođohanvuoigatvuođat maiddái máttasámi guovllus. Máttasámi boazodoallu lea dál garra dilis. Dákkár oktavuodain lea stáhtas erenoamáš geatnegasvuohta álggahit positiivlaš sierradoaibmajuid. Dán sáhtta dahkkot nu ahte almmolaš eiseválddit gáržžidit lobiaddima ođđa ja stuorát areálasabahkkemiidda dán boazodoalloguovlluin ja buhtadusareála addimiin.

Máttasámi boazodoallu lea guovlluin gos leat nana eanadoalloberoštumit. Sámediggi vuorjašuvvá go leat nu stuorra vuostálasvuođat guohtuneatnamiid ektui máttasámi guovllus, man geažil boazodollui gártá dohkketmeahttun dili. Gulahallan ja oktasaš/guovttebeallásaš áddejupmi váidudahtta vuostálasvuođaid. Danne lea deatalaš atnit fokusa vuostálasvuođaid váidudeaddji doaibmajuiide ja ovttasbargui iešgudege beroštumiid gaska. Sámediggi áigu earenoamážit čujuhit hástalusaid mat gusket boazosápmelaččaid buhtadanovddasvástádussii bohccuid vahágahttima oktavuodas, objektiivvalaš ovddasvástádusa vuođu almmá vuhtiiválddekeahhtá siva. Danne lea hui deatalaš čuovvolit Sámi vuoigatvuođalávdegotti II evttohusa rievdadit boazodoallolága.

Strategiijat:

- Bargat dan ala ahte biddjo stuorát fokus máttasámi boazodoalu vuoigatvuođadiliide ja buoret rámmaeavttuid ala sámi boazodollui Trollheimenis.
- Váikkuhit vuostálasvuođaid váidudeaddji doaibmajuiide ja ovttasbargui iešgudege geavaheadjiberoštumiid gaska.
- Sámi vuoigatvuođalávdegotti II čuovvoleapmi eana- ja resursavuoigatvuođaid kártema ja dohkkeheami birra.

4.3 Sámedikki bargu boazodoalloeatnamiid suodjaleamis

Mihttomearri: Sámedikki bargu boazodoalu areálaberoštumiid lea boazodoallofágalaččat dohkálaš ja vuodđduvvon bures ovddiduvvon ovttasbargui boazodoalloorohagaiguin ja eará aktevrraiguin plánaoktavuođas.

Álbmotrievttálaš ovdáneapmi bidjá eavttutkeahtes ráji mii dagaha ahte doaimmat mat geahččaluvvojit álggahuvvot sámi miehtama haga leat álbmotrievtti vuostá. Dát gusto beroškeahhtá lea go doaibma unni, nu guhká go dat oktiibuot lea áittan sámi kulturdoaimmaheapmái.

Sámedikkis lea iešheanalis rolla bearráigeahččat ahte doaimmat ja plánat sihkkarastet boazodoalu areálavuoddu. Danne lea Sámedikkis plána- ja huksenlága mielde vuosttaldanváldi buot areálaplánaide main lea earenoamáš mearkkašupmi sámi kultuvrii dahje ealáhusdoaimmaheapmái. Sámedikki árvvoštallamat vuosttildandárbbus konkrehta areálaáššiin dahkkojuvvojit beroškeahhtá fylkkamanniid oainnus. Sámedikkis lea dattetge ollislaš ovddasvástádus boazodoalu areálavuoddu sihkkarastimis. Danne lea deatálaš orohagas árvvoštallat buot ovddeš sisabahkkemiid plánejuvvon sisabahkkemiid ektui, ja ahte dagahit go ođđa sisabahkkemat veadjemeahttumin dahje sakka váddáseabbon bisuhit boazodoalu guovllus.

Sámediggái lea vuosttaldeapmi vuosttažettiin áigejuovdil go plánat ja doaimmat mielde disbuktet ahte lea veadjemeahttun dahje hui váttis bisuhit boazodoalu ovttas orohagas dahje siiddas. Dát lea dattetge ollislaš árvvoštallan mas bealit nugo čielggadusvuoddu, váikkuhusaid submi, váidudeaddji doaibmabijut, proporsjonalitehta vuhtiiváldin ja konsultašuvnna dássi leat mielde árvvoštallamis. Doaimmat mat mielde disbuktet ahte ii leat šat vejolaš bisuhit boazodoalu guovllus, rihkkot maiddá geatnegasvuodaid mat čuvvot álbmotrievtti.

Orohagain ja siiddain lea álbmotrievtti mielde konsultašuvdnariecti. Dát riekti lea Norgga rievttis čađahuvvon dušše stáhta eiseválddiid ektui, iige gieldda eiseválddiid ektui. Sámedikki konsultašuvdnariecti gielddaid areálaplánaide gozihuvvo dan bokte ahte Sámediggi sáhtta vuosttaldit plánaid. Vuosttaldanváldi lea biddjojuvvon almmolaš váldeorgánaide, iige priváhta aktevrraide nugo orohagat ja siiddat leat. Danne lea stuorra hástalussan movt boazodoallu boahhtá mielde duohta konsultašuvdnaproseassaide plánaeiseválddiiguin. Dát hástalus šattai earenoamáš čielggas go guovllustivrrat, main lei sámi ja boazodoallofágalaš searvan, heaittihuvvojedje, almmá ahte dát lea doarvái bures sihkkarastojuvvon ođđa hálddašeamis.

Sámediggi lea maŋŋá boazodoallohálddašeami ođđasis organiserema vuoruhan ásaht kanálad gulahallama várás orohagaiguin. Sámediggi lea čađahan gulahallančoahkimiid orohagaiguin buot boazodoalloguovlluin, ja searvá ovttas NBR:in regionála gulahallanforaide sámi ja boazodoallofágalaš mielváikkuheami váste. Gulahallančoahkimiin dovddahedje ollu orohagat balu boazodoalu areálavuoddu suodjaleami oktavuođas, ja lei čielga vuordámuš ahte Sámediggi válddášii eanet ovddasvástádusa eatnamiid sihkkarastimis. Eanaš oktavuođaváldimiin boazodoalu beales Sámediggái lea sáhka areála- ja vuogatuodáčuolmmaid birra.

Sámediggi galgá hálddašit vuosttaldanválddi areálaplánaid oktavuođas fágalaččat dohkálaš vuogi mielde gozihan dihte boazodoalu areálaberoštumiid. Go Sámediggi lea álbmotválljen orgána sámiide, de lea Sámedikkis ollislaš ovddasvástádus sámi

servodatovddideamis. Ollislaš fágalaš ja politihkalaš árvvoštallamat konkrehta áššiin eai álohii guorras orohagaid ja siiddaid árvvoštallamiidda, ja dat mearkkaša earret eará dan ahte lea dárbu ovddidit áddejumi ja dohkkeheami Sámedikki iešheanalis rollii. Jos dán galggaš olahit de ferte Sámedikkis leat sihke dárbbaslaš fágalaš kapasitehta ja ovddiduvvon ovttasbargovuogit orohagaiguin.

Strategijjat:

- Ovddidit ovttasbargoforumiid orohagaiguin.
- Buoridit ja nannet Sámedikki iežas barggu boazodoalu areálavuodu ektui plána- ja huksenáššiin.
- Searvat regionála gulahallanforaide sámi ja boazodoallofágalaš mielváikkuheami dihte.

4.4 Boazolohku balánsas areálavuoduin

Mihttomearri: Boazolohku doalahuvvo guhkit áiggi dássidis dásis sihkkarastin dihtii guohtunvuodu, buvttadeami ja gánnáhahttivuoda juohkehažžii.

Boazologu geahpedeapmi lea guhká leamaš okta deataleamos áššiin boazodoallopolitihtkalaš, ja maŋŋá 2007 boazodoallolága lea stáhta vuoruhan boazolohkohástalusaid. Storra fuomášupmi boazolohkui lea dagahan dan oktan deataleamos rámmaeavttuin erenoamážit guoskevaš guovlluin, muhto lea maid mielddisbuktán ahte váikkuhan-gaskaoamit ja politihkkaovddideapmi boazodollui oppalaččat lea eanaš guoskan dasa.

Boazolohku lea vuosttažettiin čadnojuvvon areálavuodui. Čielggaškeahtes vuoigatvuodadilit eana- ja resursavuodui siiddaid gaskkas ja eambo sisabahkkemat eatnamiidda ii atte boazodollui doarvái buori vejolašvuoda guhkit áiggi vuollái stivret ja háldašit iežas resurssaid. Boazodoalu vuoigatvuodta vuolga dološáiggi rájes geavaheamis. Danne ii gula vuoigatvuodta geavahit dihto guovllu juohkehažžii gii ollašuhttá eavttuid doaimmahit boazodoalu. Okta deataleamos eavttuin sáhttit stivret iežas boazodoalu lea ahte guohtunráját siiddaid gaskkas leat čielggaduvvon. Doppe gos ii leat vejolaš soahpat guohtungeavaheami, doppe ferte čielggadit vuoigatvuodadiliid.

Lea evttohuvvon ahte eanajuohkinriektái addojuvvo váldi čielggadit vuoigatvuodaid ja mearridit rájaid siiddaid gaskkii¹². Vuoigatvuodaid čielggadit lea dehálaš lávki boazolohkočuolmmaid vuodđosivaid giedáhallamis. Dattetge lea maid hui deatalaš ahte almmolaš eiseválddit láchet boazodollui stuorát diehttevašvuoda arealahálddašeamis.

Boazologu geahpideami bargu maid boazodoalloeiseválddit leat čadahan maŋimus jagiid, ii leat dattetge váldán vuhtii guođohanvuoigatvuodaid, ii ge leat atnán árvvus boazodoalu iehčanas stivrejumi ja hálddašeami. Dat lea dagahan ahte ii leat ásahuvvon doarvái luohttámuš ja ipmárdus daid mearrádusaid ektui maid boazodoalloeiseválddit leat dahkan. Gorálaš geahpedeami mearrádus lea čájehuvvon váikkuhit boazologu lassáneapmái ja go ii leat makkárga dássedemiid, de dat lea mielddisbuktán vealaheami ja eahpegovttolaš mearrádusaid mat leat čuohcan ovttaskas boazodolliide. Boazo-

¹² Arbejdsgruppen om jordskifterettens kompetanse knyttet til interne forhold i reindriften (2016).

doalloeiseválddit eai leat ollašuhtán iežaset konsultašuvdnageatnegasvuoda orohagaid ektui ovdal bajimus boazologu mearrideami. Sámediggi oaivvilda ahte proseassa ferte árvvoštallat vudolaččat. Ferte geahčadit gorálaš geahpedeami váikkuhusaid ja dan ferte árvvoštallat Norgga álbmotrievttálaš geatnegasvuodaid ektui.

Resurssat fertejit várrejuvot dasa ahte ovddidit bistevaš ja guhkesáiggi čovdosiid boazolohkoáššis, mat leat vuodđuduvvon ja dohkkehuvvon boazodoalus ja sámi servodagas. Danne lea hui deatalaš ahte mearrádusaid vuoggasadjin leat sámi virolašvuolta ja riekteipmárdusat ja ahte boahttevaš proseassat ja doaimmat hábmejuvvojit ovtas boazodoaluin ja Sámedikkiin.

Boazolohku boazodoallosámi ipmárdusas lea juoga mii čađat rievddada ii ge leat ulbillaš mearridit juste loguid. Hálddašeapmái lea stuorra fokus boazolohkui buvttihan stuorra hástalusaid, erenoamážit dárkkisteami ektui. Boazoeaiggádiidda lea stuorra hástalussan ahte dárkilis lohkomearrideapmi lea čadnojuvvon doarjjavuogiatvuhtii dahje ránggáštusaide.

Boazoeaiggádat árvvoštallet čađat man ollu guohtuneatnamat girdet ja sis leat iešguđet vuogit mo heivehallat guohtuma dan mielde. Ferte geahčadit eará vugiid mo hálddašit boazodoalu resurssaid, mas eai nu dárkilis deattuhuvvo logut ja mas stuorat variašuvnnat leat vejolaččat. Go meroštallá man ollu eatnamat girdet, de ferte deattuhit boazodoalli árbedieđuid bohccuid ja guohtumiid birra.

Strategiijat:

- Čađahit ollislaš riektečielggadeami guohtunvuogiatvuodaid ja guoskevaš guovlluid orohagaid/ johtolagaid dálveguohtuneatnamiid rájiid ektui.
- Bargat dan ala ahte ráhkaduvvojit bistevaš ja guhkesáiggi čovdosat boazolohkoheiveheapmái, mat leat vuodđuduvvon ja dohkkehuvvon boazodoalus ja sámi servodagas.
- Bargat dan ala ahte biddjo johtui bargu mas geahčadit eará resursahálddašánvugiid boazodoalu várás, mas lea unnánat fokus dárkilis loguide ja baicca fokušeret buvttadeami.
- Bargat dan ala ahte boazologo heiveheami proseassa evaluerejuvvo ja árvvoštallojuvvo álbmotrievtti ektui.

5 Álgoálbmotealáhusa hálddašeapmi

Boazodoallu lea kulturspesifihkka sámi ealáhus ja álgoálbmotealáhus. Dát mielddisbukta ahte dat ii sáhte hálddašuvvot seamma ládje go vaikke makkár eará ealáhus. Sámiin, go leat álgoálbmogat, lea riekti iešmearrideapmái ja ieža mearridit iežaset ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš ovdáneami. Dát ferte maid boahit ovdan boazodoalu hálddašeami.

5.1 Boazodoalu iežas stivren

Mihttomearri: Nannet boazodoalu iežas resurssastivrema ja –hálddašeami

Boazodoallolága rievdadeami oktavuodas 2007:s čielggaduvvui mii lea priváhtarievttalaš ja mii lea almmolašrievttalaš hálddašeapmi boazodoalus. Dat doaimmat mat gullet boazodollui ja dan orgánaide dego orohagaide, siiddaide ja siidaosiide, fertejit ipmirduvvot dego lánkanannemin priváhtarievttalaš diliin maid leat háhkan virolašvuoda bokte. Dát dávjá gohčoduvvo lánkakodifiseremin vuoigatvuodain mat juo gávdnojit. Dat mii danin dávjá dadjo nannet boazodoalu “siskkáldas iešmearrideami”, ii leat váldi maid stáhta lea juolludan, muhto čielggasindahkan vuoigatvuodain mat boazodoalus juo leat.

Earru das mii lea priváhta riekti ja mii lea almmolaš riekti boazodoalus, ii leat almmatge čielggas lágain. Boazodoalloláhka addá álgoálggus orohagaide rievtti organiseret boazodoalu orohaga siskkobealde. Seammás boahdá ovdan lágas ahte Norgga eiseválddit viidát sáhttet muktit orohaga mearrádusaid áššiin main lea vuđolaš dadjamuš sámi boazodollui.

Ovdamearkka dihte sáhtta boazodoallostivra dahkat loahpalaš mearrádusa ja dohkkeheami boazologus iešguđet siiddain, ja maid fuolahit ahte okta siida gos lea beare alla boazolohku, vuolida dan. Boazodoallostivra sáhtta orohaga ja siida vuostá mearridit ahte ovta olbmos galgá leat riekti bargat bohccuiguin ovta orohagas ja mearridit addit dákkár olbmui mearkka, ja maid mearridit boazodoalu iežas mearrádusa vuostá mearkaáššiin. Fylkkamánni ii dárbbat dohkkehit orohagaid doaibmaplánaid, dat plánat maid orohat ieš lea dahkan das mii guoská gos ja movt orohat geográfalaččat galgá doaimmahuvvot.

Dát mielddisbukta ahte leat bealit boazodoallolágas mat eai čuovo álbmotrievtti ja danin lea dárbu ollislaččat odđasit dárkkistit boazodoallolága. Lea earret eará dárbu bures čorget áššiid beliid mat gusket priváhta vuoigatvuodahálddašeapmái ja mii lea almmolaš hálddašaneiseválddiid doaimmaheapmi.

Mánnga áššis sáhttet šaddat riiddut ja sierramielalašvuodát áššiide ja mearrádusaide dákkár diliin. Sáhtta anjke jearrat lea go govttolaš ahte almmolaš hálddašanorgána lea dat mii berre mearridit dákkár eanet priváhtadási guovtteoaivilvuodaid. Raporttas mii bođii njukčamánu 2016 Eananjuohkinrievtti bargajoavkku gelbbolašvuoda birra mii guoská siskkáldas diliide boazodoalus, mii lea gulaskuddamii golggotmánu 1.b.2016

rádjái, evttohuvvo ahte soahpameahttuvuođat mat gusket doaibmanjuolggadusaide galget ovdanbuktojuvvot eananjuohkinrievvtti duopmostuoluide ja dain galgá guoddalanvejolašvuotta lágamánneriektái ja alimusriektái.

Eaktun dasa ahte boazodoalu priváhtarievttalaš hálddašeapmi galgá lihkostuvvat, lea ahte vuoruha proseassaid mat ásahit einnostahtti vuogádagaid main geavaheddjiid vuoigatvuodát ja geatnegasvuodát leat čielggaduvvon nubbi nuppi ektui. Boazoealáhus lea mannan čađa stuora nuppástuhttimiid – struktuvrralaččat, servodatlaččat ja teknologalaččat. Nuppástuhttimat leat čuohecan boazodoalu iežas institušuvnnaide nu go siidavuogádahkii ja dasa movt siskkáldas ovttasdoaibman lea. Dutkan mii lea čađahuvvon sullasaš luondduresurssaid hálddašeamis, čájeha ahte resursahálddašeami lihkostuvvan lea sorjavaš ahte vuoigatvuodáeaiggádiin alddiineaset lea dárkkisteapmi ja ovddasvástádus. Sámediggi háliida čujuhit dasa ahte lullisámi boazodoalu buorre ovdáneapmi buvttadeamis ja ekonomalaš ávkkestallamis lea mihá muddui danin go sis lea leamaš einnostahttivuohta ja bistilis rámmaeavttut, ja alddiineaset leamaš eavttut sáhttit stivret ja reguleret iežaset doaimma ja ovdáneami.

Sámediggi danin oaidná ahte ferte vuoruhit barggu mii nanne siiddaid ja orohagaid vuoigatvuodáid hálddašeaddjin. Boazodoallošiehtadusa bealit bidje johtui 2015:s barggu mas ovddida siskkáldasdárkkisteami ja iešstivrema boazodoalus. Sámedikki mielas lea dát deahtalaš doaibmabidju oazžun dihte buriid proseassaid boazodoalus, ja ahte dát maiddá ferte čuoovolvuvot stuorát juolludemiiguin orohagaide, earret eará boazodoallošiehtadusa bokte, nu ahte sii resurssalaččat nagodit bargat buoremus lági mielde.

Siskkáldas organiseremis boazodoallolága rievdadeami 2007:s ektui, lea siidaoassi sierra ovtadat. NBR čujuha iežas cealkámušas sámediggedieđáhusii ahte boazoealáhusas lea ipmárdus ahte láhka lea mielddisbuktán árbevirolaš sámi siidavuogádaga rievdadit heaju guvlui, earret eará go láhka lea lihkahallame boazodoalu árbevirolaš struktuvrra bearašealáhussan. NBR cealká viidáset ahte lea maid ipmárdus ahte láhka lea mielddisbuktán siskkáldas ráfehisvuoda go siidaoassevuogádat oide ja vealaha boazodolliid.

Boazodoalloláhka muitala ahte siidaoassi lea oassi ovttá siiddas, dat mearkaša ahte das lea oassi siidakollektiivvas. Siidaoassi lea viidásetfievrrideapmi doaibmaovttadagas mii ásahuvvui 1978 boazodoallolágas, álggahandárkkisteami váste. Sihke doaibmaovttadagas ja maŋjil siidaoasis lea leamaš guovddáš mearkašupmi doarjjaortnegiid ektui. Siidaoasis institušuvnnan ii dattetge leat makkárga vuođđu boazodoalu árbevirolaš organiseremis, muhto lea ásahuvvon go leamaš dárbu čielggadit njuolggadusaid bokte dan gii lea ovddasvástideaddji doaimmas, sihke siskkáldasat ja maiddá olggobealmáilmmi ektui.

Proseassain ovdal 2007 láhkarievdadeami ii digaštallojuvvon lagabui siidaoasi birra kultuvrralaš belliid ektui das go eaiggáduššá bohccuid, dahje eará rievttalaš vuođuid ektui. Boazodoallovuoigatvuodáid ektui ii leat makkárga earru gaskal siidaoasi jođheaddji ja eará boazodolliid siidaoasis¹³. Sámediggi oaidná danin dárbbu geahčadit ja árvoštallat lagabui siidaoasi sajádaga ja rolla.

Nu go ovdalis lea namuhuvvon, de lea vealtameahttun eaktun lihkostuvvat vuoigatvuotta- ja resurssahálddašeamis dat ahte gávdnojit čielgasit definerejuvvon vuoigat-

13 Arbejdsgruppen om jordskifterettens kompetanse knyttet til interne forhold i reindriften (2016).

vuodát. Dát leat váttisvuodát mat earenoamážit leat stuorrát dálveorohagain osiin Finnmárkkus. Rájáid mearrideapmi ja riektečielggadeami makkár guođohan- ja resursa- vuoigatvuodát gávdnojit orohagaid gaskka ja siiddaid gaskka lea danin deatalaš čađahit.

Strategiijat:

- Oččodit ollislaš geahčadeami boazodoalloágas, mas earret eará čielggada earu gaskal priváhtarievttalaš stivrema ja almmolašrievttalaš hálddašeami ja mas árvvoštallá siidaoasi sajádaga.
- Oažžut doaibmabijuid mat ovddidit siiddaid ja orohagaid resurssahálddašeaddjin.
- Evttohusa čuovvleapmi addit vejolašvuoda eananjuohkinriektái čađahit riektemearrideaddji ja riektierievdadeaddji áššiid siskkáldasat boazodoalus.

5.2 Almmolaš hálddašeapmi boazodoalus

Mihttomearri: Boazodoallu hálddašuvvo álbmotrievttalaš gáibádusaid mieldiešmearrideapmái, ja almmolaš hálddašeapmi dovdo govtolažžan boazodolliide.

Almmolaš eiseválddihálddašeapmi boazodoalus guoská álgoálggus dasa mii regulere diliid gaskal stáhta ja boazodoalu vuoigatvuodáeaiggádiid, ja diliid gaskal stáhta iešguđet orgánaid. Dás lea vuosttažettiin sáhka das movt stáhta regulere lobiid ja ávkástallama boazodoalu eatnamiin, ja boazodoalu rusttegiid ásaheapmái guovlluin gos boazodoalus leat vuoigatvuodát.

Almmolašrievttalaš eiseválddihálddašeapmi sáhtá reguleret boazodoalu geavaheami ja doaimmaheami dainna ulbmiliin ahte sihkkarastá vuodu boazodollii, maiddá dainna lágiin ahte soapmásiidda sáhtá mielddisbuktit muhtin muddui ráđđenráddjema. Dát ii sáhte ankke mielddisbuktit makkárge vuoigatvuodaid sirdima almmolašvuhtii dahje ovdamunnin eará vuoigatvuodáeaiggádiidda. Jus nu geavvá, dalle lea sáhka bággonisteamis. Almmolaš reguleren boazodoalus ii sáhte man ge dáfus mielddisbuktit hilguma dahje ollu gáržžideami vejolašvuodas doaimmahit boazodoalu dihto guovllus. Almmolaš eiseválddihálddašeapmi boazodoalus čatnasa maid ollu stáhtalaš ekonomalaš rámmaid reguleremis doarjagiid ja ovdánahttindoaimbajuid bokte.

Čájehuvvo ahte earenoamážit Finnmárkkus gávdnojit guokte áibbas goabbatlágan oainnu das movt boazodoallu hálddašuvvo. Stáhta muitalus lea ahte boazodoalus lea ollu dadjamuš mearridanproseassain, muhto gehččojuvvo irrationála aktevrán mii ii ádde iežas buoremusa. Boazodoalu muitalus fas lea ahte ii leat láchčojuvvon dilli duohta mielváikkuheapmái ja ahte stáhta stivrejuvvon mearridanproseassat leat eahpesihkkarat ja dain váilu rabasvuoha.¹⁴ Cealkámušain maid Sámediggi lea ožžon boazodoalus, lea ahte mángga oktavuodas váilu luohhtevašvuoha gaskal boazodoalu ja almmolaš hálddašeami.

¹⁴ Benjaminsen, Eira, Sara (red) 2016: *Samisk reindrif, Norske myter*. Fagbokforlaget. Kápihttal 10.

Almmolaš boazodoallohálddašeamis lea muhtin muddui mielhálddašeapmi Sámedikkis ja boazodoalus. Manimus jagiid almmolaš hálddašanvuogádaga rievdademiid manjel lea dál dušše boazodoallostivrras gos boazodoallu ja Sámediggi leat ovddastuvvon. Boazodoallostivrra mearrádusaid sáhtá anjke váidit Eanadoallodepartementii, mii sáhtá instrueret ja iežas vuolgaheami bokte nuppástuhttit boazodoallostivrra mearrádusaid. Ovdamearkan dasa lea go departemeanta iešheanalaččat lea iskkadan ja ii dohkkehan májggaid bajimus boazologu mearrádusaid ja instrueren boazodoallostivrra dahkat vuolidanplánaid mearrádusaid. Dát lea dasa lassin dáhpáhuvvon almmá dieđiheamis Sámediggái dahje ahte konsultašuvnnat leat čađahuvvon. Vaikke boazodoallit leat eanetlogus boazodoallostivrras, de sáhtá anjke jerrat lea go dákkár eanetlogus dadjamuš go departemeanta sáhtá instrueret ja muktit mearrádusaid. Dat mearkkaša dan ahte áirasiin maid Sámediggi nammada dohko, ii leat iešheanalaš rolla, ii ge áirasiin leat makkárga mandáhtta Sámedikkis. Nu go dálá boazodoallohálddašeapmi lea organiserejuvvon, de lea rabas gažaldat lea go ávkin boazodollui ja Sámediggái ahte Sámediggi nammada áirasiid boazodoallostivrii.

Váldonjuolggadus ovdeš guovllustivrrain lei ahte eanetlohku miellahtuin ledje boazodoalu ovddasteaddjit. Guovllustivraortnet mielddisbuvttii juogalágan almmolaš mielhálddašeami boazodoalu areálavuođu ektui, go vuostaldanváldi plána- ja huksenlágas lei biddjon dán orgánii. Dát mielhálddašanvejolašvuohta ii gávdno manjil boazodoallolága rievdadeami mii biddjui johtui 2014:s.

Rievdadeamit almmolaš boazodoallohálddašeamis mat leat čađahuvvon manimus jagiid leat čađahuvvon Sámedikki ja NBR miehtama haga. Leat bihtáid mielde rievddan boazodoallohálddašeami almmá dárkilis evalueremiid ja árvoštallamiid haga, eai ge leat leamaš duohta konsultašuvnnat Sámedikkiin dahje boazodoaluin.

Boazodoallopoltiikka lea eanet go ealáhuspolitiikka dahje resurssahálddašaniipolitiikka. Nuppástuhttimat lea mielddisbuktán unnit sámi stivrema ja boazodoallofágalaš váikkuheami almmolaš boazodoallohálddašeamis. Boazodoalus mii lea kulturspesifiikka sámi ealáhus, ferte rámmaeavttuid hábmen boazodoalus ja almmolaš hálddašeami organiseren čuovvut vuodđolága 108 čuoggá, ja eahpitkeahhtá čuovvut Norgga olmmošvuoigatvuodalaš geatnegasvuodaid mat gávdnojit sámiid ektui álgoálbmogin. Sámediggi oaidná ahte leat májga ášši hálddašanstruktuvrras ja boazodoallolágas mat leat váddásat go geahččá dáid geatnegas ektui.

Nu go ovdalis čilgejuvvon, de lea sápmelaččain iešmearridanriekti. Iešmearridanriekti boahhtá álgoálggus ovdan iešstivrema bokte man galgá ipmirdit dego loahpalaš mearridaneiseváldin ja konsultašuvnnat stáhtalaš eiseválddiiguin olahit ovdagihtii friddja diedihuvvon miehtama. Iešmearridanriekti lea sápmelaččain álbmogin, ja čadno dasa maid ferte ipmirdit leat almmolašrievttalaš suorgin. Dát ii galgga anjke leat hehttehusan dasa ahte iešmearrideapmi mearridaneiseváldi hámis, sáhtá sirdojuvvot regionála dahje báikkálaš sámi orgánaide. Álbmotrievttalaš iešmearrideami prinsihpaid ektui lea lunddolaš sámi boazodoalu bajimus ovddasvástádus berre leat Sámedikkis. Váilevaš rámmaeavttuid geažil ii leat dan vejolaš čađahit dál.

Seammás go riikkaidgaskasaš riekteovdáneapmi manimus jagiid leamaš nu ahte lea nannen ja konkretiseren álgoálbmogiid iešmearridanrievttis ja konsulterenrievttis, de lea almmolaš boazodoallohálddašeami organiseren garrasit jorran nuppi guvlui, ahte lea unnit váikkuheapmi sápmelaččain, go geahččá almmolašrievttalaš boazodoallohál-

dašeami. Dát lea paradoksan ja dan ii sáhte ipmirdit eará ládje go ahte áibbas eará ulbmilat go sámi álgoálbmotvuoigatvuodaid nannen leat leamaš vuodđun maŋimus jagiid lánkarievdademiin ja boazodoallohálddašeami organiserennuppástuhttimiin.

Unnit sámi oassálastin almmolašrievttalaš hálddašeamis galggašii mielddisbuktit eanet beroštumi stáhta bealis oazžut áigái konsultašuvnnaid orohagaiguin ja siiddaiguin. Konsulterenriektái gullet vuosttažettiin buot mearrádusat maid Fylkkamánni ja Eana-doalldirektoráhta dahket boazodoallolága vuodul. Fylkkamánni mearrádus ovddida go vai ii go ovddit vuosttaldemiid boazodollui buorin areálaplánaáššiin plánen- ja huk-senlága mielde, lea nu nannosit proseassaláidejeaddji ahte daid maid ferte ipmirdit leat konsulterengeatnegahtti orohagaide ja siiddaide. Nu go Sámediggi dovdá boazo-doallohálddahusa, de eai čađahuvvo makkárga formálalaš konsulterenproseassat sin bealis orohagaiguin ja siiddaiguin mearrádusaid birra mat čuhcet njuolgut boazodollui. Dát lea stuorra váttisvuohta. Seammás sáhtta čuočuhit ahte konsultašuvnnaid buot mearrádusaid birra maid boazodoallohálddahus dahká sáhttet šaddat gáibideaddjin kapasitehta ektui. Dát čájeha aŋkke váilivuoda dálá organiseremis almmolaš boazo-doallohálddašeamis, ja dárbbu ásaht juogalágan iešstivreortnegiid almmolaš boazo-doallohálddašeapmái.

Sámediggi lea juo 2007 boazodoallolága konsultašuvnnaid oktavuodas, bivdán ahte ásahevvo lánvegoddi mas leat ovddasteaddjit departemeanttas, boazodoallohálddahusas, boazoealáhusas ja Sámedikkis mii geahčada boahteáiggi boazodoallohálddašeami prinsihpalaš álbmotrievttalaš ja praktihkalaš beliid. Departemeanta ii leat dás-sázii háliidan dákkár árvoštallama. Sámedikkis lea ain dat oaidnu ahte lea earenoamáš deatalaš ahte dákkár guorahallan čađahuvvo. Dákkár guorahallamis lea maid lunddolaš geahčadit Sámedikki rolla. Jus stáhtalaš eiseválddit eai mieđa dákkár bargui, de bidjá Sámediggi ieš johtui dákkár barggu.

Strategiijat:

- Geahčadit boazodoallolága álkidan dihte ja čielggadan dihte priváhtarievttalaš ja almmolašrievttalaš doaimmaid, ja maid árvvoštallat almmolaš hálddašeami organiserema nu ahte dat dávista álbmotrievttalaš geatnegasvuodaiguin earret eará iešmearrideapmái.
- Sámediggi bidjá johtui ovttasráđiid NBR:in guorahallama mas geahčada boazodoallolága jus departemeanta ii hálit bidjat johtui dákkár barggu maŋŋil konsultašuvnnaid Sámedikkiin ja NBR:in.
- Li nammadit áirasiid boazodoallostivrii nu go dat dál doaibmá.
- Bargat dan ala ahte boazodoalloeiseválddit čuvvot konsulterengeatnegasvuoda buot mearrádusaid birra mat váikkuhit boazodollui.

6 Máhttu ja návccat

Buorre máhttovuođđu lea vuodđun sihkkarastin dihte buriid mearrádusproseassaid. Boazoealáhusas ferte leat doarvái kapasitehta ja gelbbolašvuohta nu ahte duodaš besset leat mielde dáin proseassain. Nana dihtomielalášvuohta árbevirolaš máhtu birra bidjá vuodu mielváikkuheapmái ja searvamii resurssahálddašeamis.

6.1 Areálahálddašeamis máhttu

Mihttomearri: Áigeguovdilis ja dárkilis máhttovuođđu boazodoalu birra lea vuodđun mearrádusaide areála- ja resurssahálddašeamis.

Lea hui deatalaš ahte areálahálddašeamis main lea njuolga váikkuhus boazodollui gávdno buoremus lági mielde máhttovuođđu ovdal go mearrádusat dahkkojit. Dát čuovvu earret eará ILO-konvenšuvnnas no.169 7. artihkkalis, mii gáibida ahte váikkuhusat sisabahkemiin sámi guovlluin, maddái guovlluin gos doaimmahuvvo boazodoallu, galgá leat doarvái guorahallojuvvon ovdal luonddusisabahkkemat sáhttet biddjot johtui.

Ráđdehusa fáddábagadusas Reindrift og planlegging etter plan- og bygningsloven čuožžu ahte mearrádusat areálaplánain galget leat nannejuvvon dohkálaš guorahallama vuodul váikkuhusain boazodollui, ja maid váldit doarvái vuhtii ealáhusa areáladárbuide. Láhkakommentáras ja mearkkašumiin plána- ja huksenlága § 3-1 c-bustávas lea earenoamážit namuhuvvon ahte doppe gos boazodoalloberoštumiide čuohcá, galget obbalaš váikkuhusat plánain ja doaibmabijuin áššáiguoski orohagain árvvoštallojuvvot, galgá maid geahččat movt plánejuvvon sisabahkkemat váikkuhit go buohtastahtá buot ovddeš sisabahkkemiiguin orohaga/siidda áigodatguovlluin. Dát bargomálla lea čájejuvvon leat hástaleaddjin, ja kumulatiiva ja regionála perspektiiva dávjá váilu. Sámedikki mielas danin lea dárbu boazodoalu guoski váikkuhusguorahallamiid metodaiddit, mas lea earenoamáš fokus oppalaš váikkuhusain ovddeš ja plánejuvvon sisabahkkemiin.

Čujuhuvvo areála- ja birasdiedáhussii mas Sámediggi árvvoštalai dárkileappot vuogádaga váikkuhusguorahallamiid várás. Sámediggi áigu earret eará bargat dan ovdii ahte hábmejuvvot stáhtalaš njuolggadusat movt čadahit boazodoallofágalaš váikkuhusguorahallamiid, ja ahte leat earenoamáš gáibádusat guorahalliide mat galget válddahit plánaiddit ja doaibmabijuid váikkuhusain boazodollui. Guoskevaš orohagain dahje siiddain ferte leat dadjamuš čielggadanmandáhtas, sihkkarastin dihte ahte árbevirolaš boazodoallomáhttu lea mielde guorahallamiin. Lea hui deatalaš ahte váikkuhusat ja buhtadeaddji doaibmabijut árvvoštallojuvvot máhtu vuodul sihke bohcco dábiid ja boazodoalu doaibmanmálla ektui.

Plánaeiseválddit, maddái suohkanat, galget plánemiid bokte sihkkarastit boazodollui doarvái ja einnostahtti guohtuneatnamiid, bisuhan dihte ealáhusa doaibma- ja kulturvuodu. Danin lea deatalaš ahte suohkana eiseválddiin lea máhttu ja ipmárdus boazodoalu birra mii lea álgoálbmotealáhus mas lea earenoamáš suddjen.

Suohkanreforpma barggu oktavuodas lea Sámediggi dahkan čielggadeami “Suohkan-ođastus ja sámi beroštumit”. Okta ávžžuhusain čielggadeamis lea ahte boazodoalu mielváikkuheapmi ferte sihkkarastojuvvot ođđa ja stuora suohkaniin. Suohkanat leat diedihán ahte sis leat unnán resurssat bálvalit sámi álbmoga suohkaniin. Sámediggi bargá ain sihkkarastit suohkaniidda eavttuid dainna ulbmiliin ahte sihkkarastit buori mielváikkuheami ja areálaplánema suohkaniin.

Lea dárbu eanet diehtujuohkimii boazodoalu birra servodahkii, areálaplánejeddjiide ja huksejeddjiide, earenoamážit boazodoalu areálageavaheami ja vuoigatvuodaid birra. Máhttu sáhtta mielddisbuktit eanet doahttaleami ja ipmárdusa boazodoalu iešvuodaid birra. Fertet digaštallat movt diehtujuohkin sáhtášii dahkkot árrjaleabbon ja movt organiserejuvvot. Dán sáhtta earret eará dahkat jus ráhkada diehtujuohkinávdnasiid/kursapáhkaid boazodoalu birra plánenoktavuodain. Sámediggi áigu vuolggahit dákkár barggu, ja bivdit eará aktevrraid mielde dán bargui.

Strategiijat:

- Bargat dan ala ahte biddjo johtui bargu ovddidit váikkuhusguorahallamiid metoda várás boazodoalus, mas lea earenoamáš fokus obbalaš váikkuhusaide ovddeš ja plánejuvvon sisabahkkemiin.
- Vuolggahit barggu hábmet diehtujuohkindoaibmabijuid boazodoalu birra plánenoktavuodain.

6.2 Máhttu praksis ja oahpahas

Mihttomearri: Boazodoallomáhttu lea dohkkehuvvon vuodđun mearrádusaide ja hálddašeapmái

Árbevirolaš máhttu birra prinsihppa lea nannejuvvon nationála lágain ja riikkaidgaskasaš šiehtadusain areála ja birashálddašeamis, ja lea riikkaidgaskasaččat dohkkehuvvon máhttovuodđun politihkalaš mearrádusaide. Árbevirolaš máhttu lea čohkkejuvvon máhttočoakkáldat mii sisttisoallá vásihusaid, praksisa ja oskku, bargguid ja bargo-vugiid mat leat hábmejuvvon ja sirdojuvvon kultuvrralaš proseassaid bokte buolvvas bulvii.¹⁵

Sámi árbevirolaš máhttu ii álo oro oažžume seamma stáhtusa ja deatalašvuoda go diedalaš máhttu, ja danin hárve geavahuvvo máhttovuodđun mearrádusaide. Luonddu-diedalaš máhttu lea dat mii doaibmá universálalaččat, vaikke dat maid dávjá lea huksejuvvon baskkes máhttu ala. Árbevirolaš máhttu lea danin deatalaš lassimáhttu mii lea ávkkálaš viidásetovddideapmái ja hálddašeapmái sámi guovlluin lassin dan máhttui mii juo gávdno.

Dávvgas- prošeakta lea čájehan ahte boazodoalu máhttovuodđu systemáhtalaččat hilgojuvvo hálddašeamis. Dát mielddisbuktá ahte ii leat luohhtevašvuhta ii ge legitimi-tehta, ja dárbbasmeahtun hástaleaddji čuolbmačoavdima. Jus geavaha sihke dutkan-vuodot máhttu ja boazodoalu fágamáhttu vuodđun, de sáhtta ovddidit eanet heivvolaš

¹⁵ Eira 2012 Fikret Berkes, 2008 vuodul

AINA BYE

hálddašanreaiduid, ja dan bokte lasihit luohttevašvuoda ja ipmárdusa gaskal stáhtalaš hálddašeami ja boazodoalu.¹⁶

Sámedikki mielas lea dárbu rievdadit hálddašanmállii mii buorebut lea huksejuvvon sámi boazodoallomáhtu ala. Sámi árbevirolaš máhttu galgá leat ovtadássásažžan dutkanvuđot máhtuin mearridanproseassain. Sámediggi áigu váikkuhit dasa ahte árbevirolaš máhttu dahkko dovddusin, dohkkehuvvo ja váldo atnui areála- ja resurssahálddašeamis sámi guovlluin. Viidásetovddideapmi metodahábmemis mii ovttastahtá árbevirolaš ja akademalaš máhtu hukset nana hálddašeami boazodoalus ferte vuoruhuvvot.

Boazodoallu dieđalaš fágan, man vuodđun lea boazodoalu árbevirolaš máhttu ja dássálagaid vuodđoealáhusa dárbbuiguin, ferte viidásetovddiduvvot. Boazodoallofágalaš oahput váikkuhit dasa ahte fagaolbmot main lea nanu gelbbolašvuohta boazodoalus, álget maiddá eiseválddiid- ja hálldahusdásiide bargui. Oahput buktet lassi gelbbolašvuoda ja bargonávccaid sámi servodahkii, dahket ealáhusa eanet gierdilín ja váikkuhit buori guvlui ovtadássásašvuhtii árbevirolaš máhtu ja dieđalaš máhtu gaskka.

Sámediggi lea našunála gelbbolašvuodapolitihkalaš strategijja barggu oktavuodas deattuhan ahte sámi máhttobirrasiid gelbbolašvuohta earret eará árbevirolaš máhttu ektui, fertejit oažžut buoret ovdánanvejolašvuodaid ja rámmaeavttuide. Lea maid dehálaš ahte sámit ieža dutket iežaset áššiid, ja oassálastet ja definerejit dárbbuid, nu ahte máhttohusen dáhpáhuva sámi servodaga eavttuid mielde. Danin lea álgoálbmogiid oahppo- ja dutkanásahusaid nannen earenoamáš dehálaš sihkkarastin dihte sámi beroštumiid našunála gelbbolašvuoda strategijja viidásit barggus.

Sámi joatkka- ja boazodoalloskuvla fállá prográmmafágaid luonddugeavaheapmi ja boazodoallu, ja Sámi allaskuvllas lea vejolaš váldit bachelorgráda boazodoallooahpus.

¹⁶ Benjaminsen, Eira, Sara (red) 2016: *Samisk reindrif, Norske myter*. Fagbokforlaget.

Dát leat guovddáš arenat boazodoallogelbbolašvuoda huksemis. Sámediggedieđáhusas alit oahpu ja dutkama birra ovdanbuktojuvvo dárbu hukset dutkanvuđot boazodoallofágalaš oahppofálaldaga master- ja doavttergrádadásis, ja ahte ferte ásahuvvot masteroahppu opmodatfágas mas sámi riektedilit leat oassin. Dat lea dehálaš earret eará nannen dihte eananjuohkindikki gelbbolašvuoda boazodoalu birra. Sámedikki mielas lea deatalaš hukset viidáset fágabirrassa mii lea ásahuvvon Sámi allaskuvlii, mas vuolggasadjin lea boazodoalu árbevirolaš máhttu, ásaheami bokte oahpahusa boazodoallofágas master- ja PhD-dásis. Stipeandaortnegat dákkár oahpuide fertejit ordnejuvot.

Dutkan čájeha ahte dálkkádatrievdamat áiggi badjel sáhttet mielddisbuktit rievdadusaid boazodoalu árbevirolaš bargomállii ja mearkkašahtti ekonomalaš váikkuhusaid. Rievdamiid váikkuhusat ja makkár heivehemiid boazodoallu dárbbáša čađahit, rievddadit guovllus guvlui. Heivehanvejolašvuodat leat iešguđetláganat. Danin lea áibbas deatalaš ahte boazodoalus dálá rievddadanmunni ja árbevirolaš máhttu, biddjo vuodđun doaimabijuide. Lea dárbbášlaš ahte eiseválddit ovttasbarggus Sámedikkiin ja boazodoaluin gávdnet čovdosiid mat dahket ealáhusa nannoseabbon dálkkádatrievdamiid vuostá.

Máhttu sámi riekteipmárdusa birra, vieruid, eaiggátvuodadiliid ja eatnamiid ja resursasaid geavaheami birra lea deatalaš čielggadan dihte riektediliid boazodoalus ja lágaid dulkomiidda ja hábmemiidda. Viidáseappot addá dat vuodu ja láidehusa almmolaš mearridanváldedoaimmaheapmái plána-, suodjalan- ja huksenlágain mat sihkkarastet boazodoalu areálavuodu.

Strategijjat:

- Bargat dan ala ahte viidásetovddiduvvojit metodologiija maid sáhttá atnit boazodoalu árbevirolaš máhtu hálddašeamis.
- Váikkuhit dasa ahte boazodoalu máhttu váldo mielde máhttovuđđui biras- ja plánahálddašeamis ja váidudeaddji doaimabijuid ovddideamis.
- Bargat dan ala ahte ásahuvvo masteroahppu opmodatfágas mas sámi riektedilit leat oassin.
- Bargat dan ala ahte máhttu sámi kultuvrra, opmodathistorjjá, riekteháhkama ja virolašvuodat leat oassin vuodđogelbbolašvuodas buot eanajuohkinduopmáriin.
- Bargat dan ala ahte huksejuvvojit dutkanvuđot boazodoallofágalaš oahppofálaldagat master- ja doavttergrádadásis.

6.3 Boazodoalu návccat ja gelbbolašvuolta

Mihttomearri: Boazodoalus galgá duohta vejolašvuolta konsulteret ja searvat stivremii ja hálddašeapmái iežas eanaguovlluin.

Lassánan bahkken boazodoalu guohtoneatnamiidda ja eanet gáibádusat almmolaš eiseválddiide konsulteret boazodoaluin go daidda njuolga čuohtá, leat váikkuhan dasa ahte lea eanet jearru ja vuordámušat boazodoalu orgánaide, áššiin gos bivdet gulaskuddancealkámušaid, searvat čoahkkimiidda ja searvat konsulterenproseassaide.

Lea vealtameahtun dadjamaš das ahte boazodoalus lea duohta vejolašvuohta searvat hálddašeapmái iežas eatnamiin. Boazoealáhus, sihke NBR bokte ja orohagaid bokte, leat čujuhan dasa ahte lea resurssaid dáfus hástaleaddjin orohagaide čuovvut buot plánaproseassaid, ja ahte dat dagaha ahte boazodoalu riektesihkarvuohta láivu. Doarváí gulahallan eaktuda ovttadássásašvuođa goappašiid beliin, earenoamážit guoská dát resurssánávccaide ja bargonávccaide. Sámediggi oaidná dárbbu nannet barggu sámi riekteoamasteddjiid ektui nu ahte sidjiide lea vejolaš ovddidit gáibádusaid sihkkarastit ja seailluhit eatnamiid ja resurssaid.

Sámedikki mielas lea áibbas deatalaš vuoruhit ekonomalaš rámmaid návccaid ja gelbbolašvuođahuksema dihte vai sáhttit váraváldit eananvuoigatvuođaid ja -beroštumiid. Orohagat ožžot doaibmadoarjaga boazodoallošiehtadusa bokte gokčan dihte háldda-husa, plánema ja resurssahálddašeami, sihke dasa mii guoská orohaga siskkáldas hálddašeapmái ja bargui olggobealde aktevrraid ektui sihkkarastin dihte areálaid. Muhto dát lea guhkin eret doarváí. Orohagat galget doaimmahit siskkáldas hálddašeami, seammás go olggobeale aktevrrat vurdet eanet ahte eanet dialoga ja searvama boazodoalu bealis. Vai boazodoallu buoremus lági mielde nagoda dustet dáid vuordámušaid, de lea dárbu nannet orohagaid ekonomalaččat. Stáhtas lea stuorra ovddasvástádus sihkkarastit ahte boazodoalus lea doarváí návccat áimmahuššat iežaset rolla.

Ollu orohagat fertejit gulahallat mánggain suohkaniin. Ráddjejuvvon resurssaid dihte eai nagot orohagat čuovvut buot proseassaid ja danin bázahallet areálaplánemiin. Gulahallančoahkkimiin Sámedikkiin leat mánga orohaga dovddastan ahte lea dárbu čohkket gelbbolašvuođa ja resurssaid orohagain. Danin ferte geahččat doaibmabijuide mat movttiidahttet ovttasbargui ja resurssaid oktiiheiveheapmái. Sámediggi lea ge dan dihte ásahan sierra doarjjaortnega, mas sáhtta juolludit doarjaga heivehanprošeavtaide boazodoalus, mii mielddisbuktá ahte boazodoalu areálavuođu ja ekonomalaš ovdáneapmi sihkkarastojit. Sámedikki mielas galget eanet aktevrrat váldit ovddasvástádusa oažžun dihte dán sadjái, ii unnimusat nuppit áššebealit ja fylkkamánnit.

Sihkkarastin dihte boazodoalu návccaid ja gelbbolašvuođa oassálastit aktevran konkrehta areálaáššiin, de lea vealtameahtun ahte proseassa golut ja golut ráđdeaddiide gokčojuvvojit. Dál lea dat sihkkarastojuvvon dušše dulvadanreguleremiid oktavuodas. Sámediggi áigu danin bargat dan ala ahte boazodollui sihkkarastojuvvojit resurssat ja návccat buriid vuogádagaid bokte gollogokčamiidda.

Sámediggi lea dorjon álggaheami buoridit sámi vuoigatvuođaeaggádiid gelbbolašvuođa ja návccaid go deaividit stuořit huksenaktevrraiguin earret eará go leat mielde ruhtadeame vuodđudusa Protect Sápmi. Sámediggi áigu bargat dan ala ahte sihkkarastit Protect Sápmi oažžu buoret ekonomalaš einnostonvejolašvuođa barggustis. Danne áigu Sámediggi bargat dan ala ahte Protect Sápmi ruhtadeapmi lassána. Sámedikki mielas serviide ja stuořit eanaeaggádiidda, mat hálldašit eatnamiid gos leat sámi vuoigatvuođat, maid lea ávkin doarjut dákkár álggahemiid. Sámediggi doarju iežas doarjjaortnegiid bokte čuovvolit sámi vuoigatvuođaid areálaide ja resurssaide, doarjuma bokte juridihkalaš veahki áššiin main lea prinsihpalaš dadjamaš.

Sámediggi čujuha maid dárbut kárttaide mat čalmmustahttet ja addet ollislaš gova čađahuvvon huksendoaimmain boazodoalloguovllus ja orohagain. Kárttat leat ávkkálaš reaidun go galgá govvidit sisabahkemiid váikkhusaid. Dákkár kárttat leat deatalaš

reaidun maddái alces boazodollui. Dakkár kárttat čájehit sin resurssaid ja sin resursa-geavaheami ja danin fertejit orohagat ja siiddat daid ieža eaiggádit ja dárkkistit, nu ahte sii sáhttet daid geavahit gulahallamiin ja konsultašuvnnain huksejeddjiiguin ja almmolaš plánaiseválddiiguin.

Strategiijat:

- Movttiidahttit doarjjaortnegiid bokte ovttasbargui ja oktiiheiveheapmái resurssain orohagain ja siiddain sihkkarastin dihte areálavuodu.
- Bargat dan ala ahte gávdnojit buorit vuogádagat boazodoalu goluid gokčamii konkrehta areálaáššiin.
- Bargat dan ala ahte orohagat ja siiddat sáhttet ráhkadit iežaset kártavuodu iežaset areálain ja resurssain.
- Bargat dan ala ahte Protect Sápmi ruhtadeapmi lassána

7 Boazodoallu ovdánanealáhussan sámi guovlluin

Sámediggi áigu leat sámi guovlluid ealáhusovdáneami eaktudeaddjin. Sámedikkis sámiid álbmotválljen orgánan lea ovddasvástádus das ahte sihkkarastit servodatovdáneami sámi guovlluin, ja nu maiddá boazodoalu beroštumiin ja ovdánanvejolašvuodain.

Sámiid iešmearridanvuoigatvuhtii gullá maid vuoigatvuohta friddja mearridit iežas ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš ovdáneami. Dasa gullet maid dakkár bealit go ealáhusovddideapmi, ekonomalaš rámmaeavttut ja doaibmabijut boazodoalu várás. Guhkit ággi vuollái galgá Sámedikkis leat mearrideaddji váikkuhanvejolašvuohta dán suorggis. Dassážiigo dat ollašuvvá galget Sámedikkis leat váikkuhanvejolašvuođat boazodoalu ealáhusovdáneapmái, ja daidda rámmaeavttuide maid stáhta eiseválddit fáilet.

7.1 Boazodoallu – vejolašvuođaid ealáhus

Mihttomearri: boazodoallu lea innovatiiva ealáhus alla árvoháhkandásiin mii seammás lea kultuvrralaččat guoddevaš.

Boazodoallu lea vejolašvuođaid ealáhus, mas leat buot vejolašvuođat ovdánit guoddevaš ealáhussan seammás go doalahuvvojit dan nana čanastagat sámi kultuvrii. Buriin borramušbuktagiin, áidnalunddot mátkeealáhusbuktagiin ja duodjeávdnasiiguin leat buorit vejolašvuođat ovdánit ealáhussan. Báikkálaš ja lagas borramuš jearahuvvo eanet

AINA BYE

ja eanet ja bohccobiergu gullá buoremus ártkalaš ja lunddolaš borramušaide. Danne lea ge bohccobiergu lassánan márkaniidda manjimusi jagiid ja árvoháhkan sáhtta lassánit dálá dili ektui. Eanet beroštupmi bohccobiergui ja bohccobuktagiidda ja lassánan jearru buvttiha maiddá stuorát dietnasa boazoeaiggádiidda.

Seammás lea deatalaš atnit muittus ahte boazodoalus lea rádjá das man ollu dat sáhtta ovdánit. Eanet ahte eanet gáržžideamit hástalit guhtuneatnamiid, eai ge boađe ođđa eatnamat daid sadjái. Dat dagaha ahte boazodoalu eatnamat dadistaga gáržot. Dát lea stuoramus áittan boazodoalu ovdáneapmái. Ii ge leat eanaš guovlluin vejolašvuohta lasihit boazologu ja álggahit ođđa siidaosiid. Bearašvuođot doallu fuolahuvvo ja ovddiduvvo stáhta oainnu mielde

buoremusat go dienas juohke bohcco nammii stuorru ja siidaosiid boazolohku stuorru, siidaosiid lohku njiedjá ja boazoeaiggádiid lohku njiedjá. Deatlaš lea ahte boazodoalus lea birgenláhki sidjiide geain lea boazodoallu váldoealáhussan/-sisabohtun. Dattetge áitá bearašvuđot ealáhusa ja boazosámi kultuvrra, árbevirolaš doallovuogi ja bargamušaid dat ahte ovttagat sturrot ja boazoeaiggádiid lohku njiedjá. Dat sáhtá maid hástalit kultuvrralaš čatnaseami mii lea boazodoalu deataleamos identitehtamihtilmasvuhta, mas boazodoalus heaitin sáhtá dovdot eallinvuogi ja identitehta massimin.

Danne dárbbášuvvo deattuhit buvttavuođideami ja vuovdaleami, vai sáhtá gávdnat dihto márkabuktagiid maiguin boazodoallu sáhtá ovdánit. Sámediggi lea duhtavaš go mánggaid jagiid lea boazodoallošiehtadusas deattuhuvvon vuovdaleapmi. Bohccobierggu márkandili dáfus lea deatlaš vuoruhit boazodoalu beaggima, seammás go geahččalit gávdnat buriid čovdosiid njuovahatstruktuvrraid ektui, doaibmajuid ektui mat ovddidit vuovdima ja oažžut buktagiid márkaniidda.

Lea dárbu čadhit váikkuhusanalyssa ealáhusa servodatlaš mearkkašumi ektui, danin go ealáhusas lea mearkkašupmi sámi servodagaid kultuvrralaš ceavzilvuhtii. Dárbbášit maid eanet diehtit ealáhusovdáneami birra mii čatnasa boazodollui. Sámediggi ángiruššá kulturealáhusaid, mátkeealáhusaid, designa, duoji, báikkálaš biepmu ja daid viidásit buvttadeami dehálaš suorgin sámi guovlluide lasihan dihte álggahemiid ja hutkama.

Boazodoalus lea stuorra vejolašvuhta ovddidit mátkeealáhusbuktagiid. Mañimus áiggiid lea mátkeealáhus rievdan fuolahusekonomiijas vásáhusekonomiijii. Das leat boazodoalus áidnalunddot vejolašvuđat go fállá boazodoallokultuvrii guoskevaš vásáhusaid. Dakkár ángiruššamis lea maid borramuš guovddázis.

Strategiijat:

- Bargat dan ala ahte boazodoalu ealáhusovddideapmi fuolaha sihke ekonomalaš ja kultuvrralaš beali.
- Bargat dan ala ahte buvttavuođideapmi ja vuovdaleapmi deattuhuvvo.
- Láhčit boazodollui guoskevaš ealáhusovddideami, nu go mátkeealáhusa, duoji, báikkálaš borramuša ja kulturealáhusaid.

7.2 Ealáhusovddideapmi sámi servodaga eavttuid vuodul

Mihttomearri: Boazodoalu ealáhusovddideapmi dáhpáhuvvá sámi servodaga eavttuid vuodul.

Dan rájes juo go Sámediggi ásahuvvui lea váikkuhit ealáhusovdáneapmái ja eanet árvoháhkama ealáhusas deattuhuvvon. Danne lea Sámediggi guhká juolludan doarjaga boazodoalu lasseealáhusaide. Dát ángiruššan lea leamaš buorre veahkkin boazodoalu ođđahutkiide. Lotnolasealáhusat leat lunddolaš oassi sámi árbevirolaš boazodoalus, ja viidásat ángiruššan dainna movttiidahtá eanet ealáhusovddideapmái. Dat sáhtá vuolgahit eanet boazodollui guoskevaš bargosajiid. Juolludeamit boazodoallošiehtadusa bokte leat dagahan Sámedikki ángiruššama vejolažžan. Mañágo dat heaittihuvvui de ii leat Sámedikkis seamma buorre vejolašvuhta ruhtadit ovddideami.

Jahkásaččat várrejuvvojit ruđat boazodoallošiehtadusa bokte prográmmii mii galgá leat mielde lasiheamen árvoháhkama ja ođđahutkama boazodoalus. Ruđaid hálddaša Innovašuvdna Norga. Maŋimus boazodoallošiehtadusas várrejuvui 5,5 miljovna prográmmii Utviklingsprogrammet for landbruks- og reindriftsbasert vekst (Ovddidanprográmma eanadoalu ja boazodoalu várás).

Sámediggi bargá árjjalaččat dan ala ahte ovddidit sámi mátkeealáhusa ja sámi kultur-ealáhusaid ja Sámedikkis lea gelbbolašvuhta dán bargui. Boazodoalu ealáhus-ovddideami áŋgiruššama ferte geahččat oktii dáinna bargguin. Sámedikki mielas lea ain dárbu ovddidit sámi mátkeealáhusaid ja lea earret eará dorjon Sámi mátkeealáhus proševtta joatkaga. Proševtta ulbmil lea nannet gelbbolašvuoda, buktagiid ja sámi mátkeealáhusfitnodagaid oasi márkanis.

Sámediggi háliida iežas doarjjaortnegiid bokte earret eará doarjut báikkálaš viidasat ráhkadeami ja eanet sámi guovlluid borramuša vuovdima ja sámi mátkeealáhusa ovdáneami. Dát ortnegat eai leat erenoamážit jurddašuvvon boazodollui, muhto maiddái sis geain leat boazodollui guoskevaš proševttat, sáhttet ohcat dán ruđain. Sámedikkis lea ovtasbargošiehtadus Innovašuvdna Norggain ja danne lea lagas ovtasbargu lunddolaš daid áŋgiruššamiid oktavuodas mat čađahuvvojit eanadoalu ja boazodoalu ovddidanprográmma bokte.

Boazodoalu buktagat gullet sámi kulturábái ja dát čatnaseapmi dat dagaha buktagiid nu áidnalunddogin ja álki vuovdit. Danne lea hui deatalaš ahte áŋgiruššan dáhpáhuvvá sámi servodaga ja boazodoalu eavttuid vuodul ja ahte dat bohtá erenoamážit boazodollui buorrin. Go ealáhusdoaimma guoská sámi kultuvrii, de lea ollu maid ferte váldit vuhtii, earret eará etihkalaš gažaldagaid mat sáhttet čuožžilit buvttavovddidanproseasas. Dát guoská erenoamážit boazodoallovuđot turismii.

Maŋimus jagiid lea EBD dahkan mánga rievdadusa mat leat láivudan Sámedikki vejolašvuoda váikkuhit boazodoalu ealáhuspolitihka ovddideapmái. Juolludeamit Sámedikki doarjjahálddašeapmái boazodoallošiehtadusa bokte leat heahtihuvvon ii ge Sámediggái leat addojuvvon ovddasteapmi Ovddidanprográmmii eanadoalu ja boazodoalu várás, maŋŋágo dat ovtastuvvui boazoprográmmain. Ii ge Sámediggi leat ovddastuvvon bohccobierggu márkanlávdegoddái ii ge boazodoalu ovddidanfondii.

Boazodoalu ealáhusovddideapmi lea duodas áŋgiruššan mii guoská sámi servodahkii. Dat mearkkaša ahte Sámediggi ain eanet ferte searvat dan ealáhusovddideapmái maid boazodoalloeiseválddit ja šiehtadallanbealit čađahit boazodoallošiehtadallamiin. Lunddolaš lea ahte Sámediggi nammada lahtuid guoskevaš lávdegottiide ja stivrraide, sihkkarastin dihtii sámi beroštumiid ja ahte sámi oaidnu fuolahuvvo.

Strategiijat:

- Oččodit váikkuhanfámu boazodoalu ealáhuspolitihkalaš ovddideapmái.
- Doarjja boazodoalu ealáhusovddideapmái sierra doarjjaortnegiid bokte mángga-bealat ealáhuseallima várás.
- Bargat dan ala ahte Sámediggi searvá ealáhusovddideapmái, earret eará dakko bokte ahte nammadit lahtuid guoskevaš lávdegottiide ja stivrraide

7.3 Sámedikki váikkuhus boazodoallošiehtadussii

Mihttomearri: Boazodoallošiehtadus lea mielde ovddideamen boazodoalu ja buorideamen dan ekonomalaš beali, fuolaheamen kultuvrralaš beali ja sihkkarastimin boazodoalu areálaid

Mañimus jagiid lea boazodoallošiehtadus dađistaga ovddidan ealáhusbeali nannema geavahettiin váikkuhangaskaomiid lámčit dilálašvuodaid buorebut daidda boazodolliide geain boazodoallu lea váldodoaibman. Šiehtadus guoská eanaš dušše boazodoalu ekonomalaš váikkuhangaskaomiide, ii ge eará doaibmabijuide ja váikkuhangaskaomiide. Sámedikki mielas lea ovdáneapmi mii doarju ealáhusbeali buorre, muhto oaivvilda ahte ferte leat vejolaš boazodoallošiehtadusas fuolahit boazodoalu deatalaš sámi kulturguoddin ja nannet boazodoalu areálavuodu sihkkarastima.

Boazodoallošiehtadallamat lea guovtti beali gaskasaš šiehtadallan, mas NBR ovddasta boazodoalu. Sámediggi ovddida árvalusaid boazodoallošiehtadussii ovdal šiehtadallamiid. Sámedikki dievasčoahkkin mearrida árvalusaid mat dasto ovddiduvvojit šiehtadallanbelliide. Sámediggi oassálastá šiehtadallamiidda áicin stáhta sáttagottis. Šiehtadusas lea stuorra mearkkašupmi boazosápmelaččaide ja danne lea lunddolaš ahte Sámedikkis lea váikkuhanfápmu ealáhusa rámmaide ja eavttuide. Danne lea Sámediggi guhká gáibidan konsultašuvnnaid EBD:ain stáhta fáaldaga hárrái boazodoallošiehtadussii. EBD lea hilgon gáibádusa ja čujuhan dasa ahte ii leat lunddolaš čadahit konsultašuvnnaid ovdal šiehtadallamiid NBR:ain.

Go guorahallá mañimus boazodoallošiehtadusaid Sámedikki árvalusaid, NBR gáibádusaid ja stáhta fáaldaga ektui, de ii oro Sámedikkis leamen duohta váikkuhanfápmu boazodoallošiehtadusa vuoruhemiide. Daid osiid Sámedikki árvalusain maid sáhtta oaidnit šiehtadusas, leat dat seamma vuoruheamit go dat maid EBD leat juo ieža dahkan. Ii ge mitaluvvo mo EBD árvoštallá árvalusaid iešguđet fáttáid.

Dat čájeha ahte Sámedikkis árvalusaid buktima bokte ii leat doarvái váikkuhanfápmu daidda rámmaeavttuide maid stáhta fállá boazodollui, ja danne ferte čadahit konsultašuvnnaid stáhta fáaldaga hárrái. Sámedikki sajádaga vuodul šiehtadallamiin galget Sámedikki árvalusat ja konsultašuvnnaid boazodoallošiehtadusa hárrái leat bajimus dásis, politihkalaš láidestusaid hárrái šiehtadusa áigumuša ja prinsihpalaččat deatalaš ortnegiid ektui.

Strategiijat:

- Oččodit Sámediggái stuorát váikkuhanfápmu boazodoallošiehtadussii, konsultašuvnnaid bokte stáhta fáaldaga hárrái NBR:ii.

7.4 Boazodoalu beaggima nannen

Mihttomearri: Servodagas lea buorre máhttu boazodoalu birra ja ipmárdus boazodoalu dárbbuid ektui.

Ollu oktavuodain govviduvvo boazodoallu hástaleaddji ealáhussan, mas leat ollu ja ovtastuvvon hástalusat ja dakkár ealáhussan mii hehte ovdáneami. Earáide sáhtta boazodoallu orrut dakkár ealáhussan mas čađat leat riiddut. Mediaid mielde leat dál stuorra váttisvuodát boazodoalus bargui guoski dilálašvuodaid ektui ja dávjá govvejuvvo dakkár ealáhussan mii lea heahdedilis. Dát lea noadđin olbmuide boazodoalus.

Sámediggi lea fuolastuvvan mediaid gova geažil boazodoalus, dan beaggima geažil mii das čuožžila ja mo dat čuohcá olbmuide boazodoalus. Heajos mediagovva sáhtta dagahit ahte majoritehta álbmot dohkkeha buorebut dakkár láhttema mii gudneuhttá ja vuorjá boazodoalu¹⁷.

Go almmolaš birrasat ja olbmot válddahit boazodoalu, de dat adnojuvvo duohtan. Danne lea deatalaš ahte njunuš olbmot dihtomielalaččat máinnašit boazodoalu eai ge leat mielde ain eanet bilideamen boazodoalu beaggima. Lea dehálaš ahte eanet akteverra, ovdamearkka dihte suohkanat ja almmolaš ásahusat, leat mielde juohkimin rievttis dieđuid boazodoalu birra servvodahkii.

Vaikke vel boazodoalu ovddasteaddjit geahččalit njulget gova áššálaš diehtujuohkiimiin ealáhusa birra, de das ii gárta seamma duohtavuodáárvu. Sámediggi oaidná dárbbu ráhkadit strategiija dasa mo ulbmillaččat galgá bargat sihkkarastin dihtii ahte boazodoallu govvejuvvo rivttis láhkai almmolaččat nu ahte beaggin suodjaluvvo. Dán barggu berre NBR boazodoalu organisašuvdnan jođihit. Sámediggi áigu searvat bargui ja vuordá ahte maiddái earát ge dorjot dakkár áigumuša.

17 Boazodoalu árgabeaivi, oasseraportat 1, NBR-NRL, SÁNAG-SANKS guovvamánu 2016

Sámi allaskuvlla ofelašortnet, mas sámi nuorat johtet ja juhket dieđuid sápmelaččaid ja sámi dilálašvuodaid birra, lea leamaš loktemin máhttodási. Sámediggi oaivvilda ahte ferte árvvoštallat ráhkadit dakkár sullasaš ortnega maiddái boazodoalu várás. Livččii lunddolaš čatnat dán barggu NBR:ii, ja dan ruhtadit boazodoallošiehtadusa bokte.

Strategiijat:

- Bargat dan ala ahte čađahuvvojit doaibmabijut mat govvejit boazodoalu posiitiiva vugiin
- Veahkehit boazodoalu ráhkadit strategiija mii fuolaha ealáhusa beaggima.

7.5 Buorit rámmaeavttut ealáhusovddideapmái

Mihttomearri: Boazodoalus leat buorit rámmaeavttut nu ahte ealáhus sáhttá ovdánit.

Sihkkarastit buriid rámmaeavttuid mielddisbuktá earret eará ahte unnidit ealáhusa goluid, lámčit rekrutteremii ja dásseárvui, ja deattuhit dearvvašvuoda, bargobirrasa ja sihkkarvuoda buriid čálgoortnegiid bokte, ja buori bargobirrasa bokte.

Golut

Boazodoalu oppalašrehketdoalu (Totalregnskapet for reindriftsnæringen) mielde leat boazodoalu ekonomalaš bohtosat njiedjan ja golut lassánan. Lassánan golut, boraspirevaháгат, vuddjomat ja eará bealit unnidit dietnasa. Gánnáheapmi rievddada guohtunguovllus guohtunguvlui. Ferte gávnnahit mii dat váikkuha hejot ekonomalaš bohtosiidda, ja hutkat doaibmabijuid mat unnidit dáid váikkuhusaid. Dan lea vejolaš go guorahallá boazodoalu ekonomiija govdadit ja geahččá oalgeváikkuhusaid ja ovdánanvejolašvuodaid.

Boazodoalus leat stuorra golut fievrruide ja daid doaimmaheapmái. Sihke boazodoallu ja Sámediggi leat čađat gáibidan divatgeahpedemiid dain mohtorfievrruin ja doallobiegasiin mat dál gohčoduvvojit personfievrun. Fertešii rievdadit daid lágaid mat eai mieđit ealáhusgessosa ovttagearddedivada, lasseárvodivada ja boaldámušdivadiid oktavuodas. Boazodoalu divatortnegiidda fertejit gustot seamma njuolggadusat go eanadoalus. Dat mearkkaša ahte boazodollui gustojit seamma divatgeahpedeamit ja njuolggadusat go eará ge ealáhusain.

Dasto ferte lágain presiseret ahte boazodoallu ii galgga dárbbasit máksit opmodatvearu ealáhusvisttiin ja boazodoallorusttegiin, nu go eará vuodđoaláhusat eai dárbbas.

Rekrutteren

Lea deatlaš ahte nuorat gearddit besset searvat beaivválaš dollui muosáhit deatlaš máhtu mas lea stuorra mearkkašupmi sidjiide geat galget doaibmat boazodoalus boahteáiggis.

Stáhta boazodoallopolitihkas lea leamaš mihtomearrin geahpedit boazodolliid logu. Boazodoalus lea dattetge leamaš eará ovdáneapmi go vuoddoealáhusain muđui. Boazoeaiggádat leat lassánan eai ge gallis guođášedje ealáhusa. Ollu nuoraide geat háliidit bargat bohcuiguin, lea hástalussan ahte sis ii leat iežaset siidaoassi. Dain guovlluin gos leat ollu bohccot, sáhhtá maiddá boazologu gorálaš geahpedeapmi mielddisbuktán ahte mearriduvvon boazolohku lea nu uhcci ahte dat ii atte birgenlági ja ekonomalaš ceavzinvejolašvuoda, dahkat boazodollui álgima hástaleaddjin. Sáhhtá jearrat vel go lea rekrutteren seamma buorre jus ekonomii ja boazodoalus hedjona ain eanet. Muhtun guovlluin lea dál juo heajos rekrutteren ja alla gaskamearálaš ahki. Dárbbášuvvojit dakkár váikkuhangaskaoamit mat leat mielde bisuheamen dássidis rekrutterema ealáhussii.

MARIT MELOY

Buori rekrutteremii gullá sávaldat oažžut eanet bargiid, ahte álgaheaddjit leat nuorat, ahte sis lea árja ja nana gelbbolašvuolta ja máhttu dustet boazodoalu boahteáiggi hástalusaid. Nuoraid rekrutteren lea hui deatalaš dasa ahte boazodoallu joatkašuvvá árbevirolaš sámi bearaš- ja kulturvuđot ealáhussan ja dasa ahte ealáhus galgá bistit ja ovddiduvvot viidáseappot.

Fidnooahppiortnet lea leamaš buorre váikkuhangaskaoapmin rekrutteremii ja ealáhusa gelbbolašvuodaloktemii. Sámediggi oaivvilda ahte Duoji ja boazodoalu oahpahuskantuvra ja fidnooahppiortnet, mat lea veahkehan rekrutterema boazodollui ja fágamáhtu formaliserema, galget bisuhuvvot ja boazodoallošiehtadusa bokte sihkkarastit ruhtadeami.

Sámedikki mielas lea deatalaš ahte nuorat movttiidahttojuvvojit válljet boazodoalu fidnun. Ulbmillaš doaibmabijuid haga šattašii kultuvrra joatkevašvuolta ja gelbbolašvuolta váilevaš. Buorit doarjaortnegat daid nuoraid várás geat háliidit álggahit doalu ja váldit badjelasaset boarráset buolvvaid doaluid, leat deatalaččat. Ii ge galgga geahččat boazodoalu gáržžit muhto láchit eanet ođđa bargosajiide boazodollui, ovdamearkka dihtii mátkeealáhusain, viidáseappot ráhkadeamis ja oahppo- ja fuolahusvuđot bálvalusain.

Dásseárvu

Boazodoallopolitihkalaččat lea dásseárvu ja doaibmabijut nissonolbmuid várás deattuhuvvon guhkit áiggi. Nissonolbmot leat deatalaš kulturguoddit, sidjiide biddjojuvvo ovddasvástádus das ahte kultuvra sirdojuvvo boahte bulvii ja das ahte bisuhit boazodoalu kulturbeliid. Eatnašat dál boazodoallonissoniin leat ollesáiggi dahje oasseáiggi bargguin olggobealde boazodoalu. Danne sáhhtá oassálastin beaivválaš bargguin leat hástaleaddjin. Ii leat eisege ođđa čuolbmačilgehusaid ja danne oaivvilda Sámediggi ahte boazodoallošiehtadusas ferte vuoruhit dakkár ekonomalaš doaibmabijuid mat dahket nissonolbmuide vejolažžan oassálastit boazodollui.

Dásseárvodoaibmabijut leat uhcit vuoruhuvvon manjimus jagiid šiehtadusain ja ruđaid merken doaibmabijuide nissonolbmuid várás lea sihkastuvvon. Sámedikki oainnu mielde eat leat juksan dásseárvopolitihkalaš mihttomeriid ja dat fuolastuhtá go dat ii vuoruhuvvo. Ain ferte bargat ulbmillaččat dásseárvohástalusaiguin ja lea deatalaš ahte boazodoallonissonat leat oidnosis dakkár luohhtámušdoaimmain ja arenain gos boazodollui guoskevaš mearrádušat dahkkojuvvojit.

Dan áigodagas go leat čaduhuvvon doaibmabijut nissoniid várás, de ii leat dađe eanet ánggiruššojuvvon dakkár ealáhusovddidemiin mii váldá erenoamážit vuhtii boazodoallonissoniid, vaikke vel lea ge deatalaš lasihit nissonolbmuid oassálastima boazodollui. Eanaš doaibmabijut ledje doarjagat siidaosiide.

2014/2015 logut čájehit ahte nissonolbmot eaiggádušše 13 % siidaosiin Norggas. 26 % siidaosiin ledje oktasaš siidaosit, main goappašat náittosguoimmit ledje registrerejuvvon eaiggádin.¹⁸ Nissonolbmuid proseantaoassi geain lea sierra doalloovttadat/siidaoassi, ii leat olus rievdan 1988 rájes. Buolvamolsuma oktavuodas sirdojuvvojit siidaosit dábálaččat almmáiolbmuide. Danne leat nissonolbmuin uhccán vejolašvuodát álgit boazodollui iežaset siidaosiin.

Jus nissoniidoassi galggaš lassánit, de lea hui deatalaš sihkarastit nissonolbmuide sierra dienasvuodu boazodollui dahje boazodollui guoskevaš ealáhusdoibmii. Go ovdamearkka dihtii buorebut áimmahuššá álgoávdnasiid bohccos, de sáhtášii lasihit árvoháhkama. Dainna lágiin maiddá oazžu ovdan viidát ipmárdus boazodoalus ealáhussan, mii buoret heive árbevirolaš struktuvrii bearašvuđot ealáhus.

Dearvvašvuhta ja bargobiras

Boazodoalus leat erenoamáš bargobirasdilit maidda luondu ja dálkkádat váikkuhit. Ealáhusa mihtilmasvuhta lea garra rumašlaš ja silolaš bargu hástaleaddji dálkkádagain. Boazobargiin leat ollu hástalusat dan ektui ahte hálddašit noađuheaddji bargodilliid ja stuorra várra roasmohuvvat barggus ja buohccát barggu geažil.

Sámediggi lea ovtta earáiguin ruhtadan proševtta “Boazodoalu árgabeaivi”, mii lea guorahallan daid nođiid mat čuhcet olbmuide sámi boazodoalus Norggas, ja iešguđet nođiid váikkuhusaid. Bohtosat čájehit ahte boazodoallit leat eanaš duhtavaččat ieš bargguin, muhto ahte ollugat vásihit dakkár sisabahkkemiid mat noađuhit sin ja sin bearraša ja dagahit sidjiide lassebarggu, ja ahte sis lea dakkár eallin- ja bargodilli mas leat uhccán vejolašvuodát fidnet dárbblašá vuoinjasteami. Muhtun boazodoallit eai leat goassege leamaš eret barggus buozalmasvuoda geažil dahje sis ii leat leamaš luopmu, earret eará dan geažil go lea váttis fidnet dohkálaš sadjásačča.

Eanadoalus leat mánja čálgoortnega mat ruhtaduvvojit eanadoallošiehtadusa bokte, dakkárat go doarjja sadjásažžii luomu, astoáiggi ja buozalmasvuoda oktavuodas. Sámediggi oaivvilda ahte ferte vuoruhit buoret čálgoortnegiid boazodolliid várás ja ahte ferte oččodit seammalágan ortnegiid boazodollui go dat mat leat eanadoalus.

Sámedikki mielas lea deatalaš ahte boazodolliin lea oadjebas bargosadji buori bargobirrašiin. Boazodoalu árgabeaivi proševtta bohtosat čájehit ahte mánjga orohagas leat leamaš guhkesáiggi riiddut ja olbmot geat leat láhtten áitalasat. Dat vuolgaha

¹⁸ Boazodoalu oppalaš rehketdoalu

dorvvohis bargodiliid ja sáhttá čuohcat dearvvašvuhtii. Unohis dáhpáhusat boazodoalus čájehit ahte ferte eanet deattuhit bargobirrasa ja eastadit riidduid ja vearredaguid. Ferte árvvoštallat mo sáhttá sihkkarastit dorvvolašvuoda ja riektesihkarvuoda boazodolliide.

Strategijiat:

- Bargat dan ala ahte boazodoalu ekonomiija kártejuvvo.
- Bargat dan ala ahte divatortnet boazodoalus biddjojuvvo seamma dássái go eanadoalus ja ahte boazodoallu seamma láhkai go eará vuoddoealáhusat, eai dárbbas máksit opmodatvearu ealáhusvisttiin ja boazodoallorusttegiin.
- Oččodit dakkár váikkuhangaskaomiid mat veahkehit buori rekrutterema boazodollui.
- Bargat dan ala ahte bargojuvvo ulbmillaččat dásseárvodoaibmabijuiguin.
- Bargat dan ala ahte lámhččojuvvojit eanet ođđa bargosajit boazodoalu oktavuodas.
- Bargat dan ala ahte fidnoahppiortnet sihkkarastojuvvo ja dahkkojuvvo bistevažžan boazodoallošiehtadusa bokte.
- Bargat dan ala ahte eanet deaddu biddjojuvvo bargobirrasii, dearvvašvuhtii ja sihkkarvuhtii boazodoalus, ja ahte čálgoortnegat buoriduvvojit

8 Boraspirepolitihkka

Dálá boraspirepolitihkka ja –hálddašeapmi dagaha stuorra váttisvuodaid boazodollui. Massimat boraspiriid geažil buvttihit stuorra ekonomalaš ja psyhkalaš noađuhemiid.

8.1 Boraspirepolitihkka mii váldá vuhtii boazodoalu

Mihttomearri: Massimat boraspiriid geažil unniduvvojit mealgadit vai boazodoallu sáhttá geavahit árbevirolaš guohtungovlluid guohtumii.

Ealáhusa ja boazodoalloguovlluid logut čájehit ahte boraspiret goddet dohkkeameahtun stuorra oasi buvttadanelliin. Lea maid stuorra earru das maid ealáhusdoallit ohcet buhtaduvvot boraspirevahágiid oktavuodas, ja das maid sii ožžot máksojuvvot. Dakkár politihkka ii sáhte joatkit nu ahte guohtunealáhusaid eallinvuodđu ii áitojuvvo. Sámediggái lea váttis dohkkehit dákkár boraspirepolitihka.

Sámiid álbmotválljen orgánan galgá Sámedikkis leat stuorát váikkuhanfápmu nationála boraspirepolitihkkii ja Sámediggi áigu bargat dan ala ahte massimat boraspirevahágiid oktavuodas unniduvvot mealgat vai boazodoallu sáhttá geavahit árbevirolaš guohtunguovlluid.

Boazodoallu vásiha ahte sis eai leat váikkuhanvejolašvuodát ja sis lea unnán luohtámuš boraspirehálddašeapmái ja -dutmarii, ja ahte sin árbevirolaš máhttu ja vásáhusat deattuhuvvo hui unnán. Go olbmuid vásáhusat, áicamat ja máhttu ii dohkkehuvvo hálddašeamis ja dutkamis, de das ii boađe buorre hálddašeapmi.

Elliid massima oktavuodas boraspiriide fertejit psykososiála dillet oazžut stuorát fuomášumi. Dakkár noađuheamit eai čuoza dušše sutnje gii eaiggáduššá ealli, muhto olles bearrašii. Hástalussan lea veahkehit boazodolliid buorebut dustet psyhkalaš noađuhemiid go boraspiret goddet bohccuid.

Boahtteáiggi boraspirepolitihkka ja buhtadanortnet ferte leat máhttovuđot, boraspire- ja boazodoallofágalaš meroštallanvuogit fertejit leat vuodđun ja luohtehahti ja dohkálaš diehtu boraspiriid ja boraspirevahágiid birra ferte leat sajis. Lea dárbu háhkat eambo dieđuid boraspirenáliid ja iešguđet guovlluid goddindábiid birra, nu ahte oazžu modealla mii lea eambo huksejuvvon objektiivva eavttuide mii sihkarastá ovtadásásaš meannudeami iige meannudeami árvoštallamiid vuodul. Buoret nálleregistreren ja eanet resurssaid dasa berre vuoruhit.

Boraspirevahágiid duodaštangáibádus lea guovddážiis dálá buhtadanortnegis. Dál lea nu ahte boazoeaiggát dat ferte duodaštít boraspirevahágiid ovdalgo eiseválddit mákset buhtadusa. Lea váttis duodaštít bozomassimiid boraspiriide, danne lea duodaštan-oassi unni. Vuosttažettiin buhtaduvvojit massimat mat leat jáhkehahttit. Sámediggi oaidná ahte boraspirehálddašeapmi, erenoamážit duodaštangáibádus, ii leat heive-

huvvon ealáhussii mas leat dakkár eavttut go boazodoalus, ja áigu bargat dan ala ahte buhtadusmihtideami njuolggadusat rievdaduvvojit vai duohta massimat buhtaduvvojit.

Sihkkaris máhttovuoddu lea deatalaš vai boraspirelávdegottit galget sáhttit dahkat rivttes mearrádusaid ja vai boraspirelávdegottit dihtet boraspireloguid. Hástalussan lea atnit ávkin ja geavahit boazodoalu árbedieđu dutkamis ja hálddašeamis nu ahte duddojuvvo jáhkehahttivuohta.

Dat boraspiret mat bohtet deike riikkain gos leat eanet boraspiret go Norggas, eai váldojuvvo vuhtii go nállemihtut árvoštallojuvvojit. Lagat ovttasbargu sámedikkiid gaskkas guohtunelliid suodjaleamis sáhtášii váikkuhit natióalariikkaid boraspirepolitihkkii. Hástalussan lea oažžut dakkár ovttasbarggu doaibmat.

Iešguđet doaibmabijut leat geahččaluvvon váidudan dihtii riidduid guohtunealáhusa ja boraspiriid gaskkas. Doaibmabijut boraspiriid ektui gáibidit ollu resurssaid go luondu bidjá ráddjehusaid. Sámedikki mielas fertejit eiseválddit gulahallama bokte ealáhusain gávdnat čovdosiid mat doibmet. Sámediggi evttoha ahte biddjojuvvo eanet deaddu rievdadit guottuid oažžun dihtii ipmárdusa vuodđoealáhusa dárbbuid ektui boraspireguovlluin ja oažžut dohkkehuvvot vuodđoealáhusa árvvu ealáhussan.

Sámediggi dohkkeha boraspiriid min luonddus, muhto eahpida garrasit guorrasa go stáhta boraspirepolitihkka gustovaš álgoálbmotriektái. Sámedikki boraspirepolitihkka ja áigumušat bohtet ovdan sámediggeráđi boraspirečilgehusas. Das deattuhuvvo earret eará ráfáiduhttojuvvon boraspirenáliid eallinnávccalaš náliid sihkkarastin, seammás go álbmotrievttálaš geatnegasvuodát álgoálbmogiid ealáhusvuoddu suodjaleamis fuolahuvvojit. Deattuhuvvo maiddá ahte galgá leat dakkár boraspirepolitihkka mii ii goarit dahje áitte sámi boazodoalu dahje eanadoalu birgenlági sámi guovlluin, seammás go álbmotrievttálaš konvenšuvnnat ja Bern-konvenšuvdna biddjojuvvo vuodđun natióala boraspirepolitihkkii ja dan hálddašeapmái.

Sámediggái lea deatálaš ahte go ekologalaš ceavzilis boazodoallu árvoštallojuvvo, de ferte váldit vuhtii boraspirenoađuheami. Lea eahperehálaš ahte boazodoallit čađat fertejit unnidit boazologu seammás go boraspirenoađuheapmi lassána.

Strategiijat:

- Bargat politihkalaččat ráđđehusa ektui oččodit boraspirepolitihka ja buhtadus-ortnega mii buorebut váldá vuhtii ja lea heivehuvvon guhtunealáhusaid.
- Oččodit lagat gulahallama gaskal boraspirehálddašemi ja boazodoalu.
- Váikkuhit nationála boraspirepolitihkkii ja regionála boraspirehálddašeapmái.
- Ávžžuhit hálddašemi ja dutkanbirrasiid váldit mielde báikkálaš máhtu iežaset doibmii ja deattuhit dan čielgaseappot go nállemihtut mearriduvvojit.
- Deattuhit ahte lea deatálaš geahččat boraspirehálddašemi olmmošvuoigatvuodaiguin ja álgoálbmotrivttiin ektui.
-

9 Ekonomalaš ja hálddahaslaš váikkuhusat

Sámedikki boazodoalldieđáhusa čuovvoleapmi dahkkojuvvo Sámedikki jahkásaš bušeahtain. Dieđáhus mearrida ángiruššansurggiid mihttomeriid ja strategijaid ja bušeahttabarggus konkretiserejuvvojit dat doaimabijuid bokte. Dieđáhusas lea guhkesáiggi perspektiiva, ja lea ge lunddolaš guorahallat dieđáhusa golmma njealje jagi geahčen árvvoštallan dihtii lea go Sámediggi juksan daid mihttomeriid mat leat biddjojuvvon dieđáhusas.

Dieđáhusa čuovvoleamis leat ekonomalaš ja hálddahaslaš váikkuhusat. Dieđáhusa mihttomearit ja strategijiat dahke dárbbaslašžan doalahit ja ásahit buori gulahallama boazodoaluin, sihke ealahusorganisašuvnnain NBR ja orohagaiguin ja siiddaiguin. Dasa lassin ferte doalahit gulahallama boazodoallohálddahasa iešguđet dásiiguin. Dasto gáibiduvvo konsultašuvdna árijalaš geavaheapmi.

Sámediggi áigu vuoruhit resurssaid bargui boazodoalloáššiiguin, ja erenoamážit bargui fuolahit boazodoalu vuoigatvuodaid. Dat mearkaša ahte dárbbasuvvojit eanet hálddahaslaš resurssat, ja nannen Sámedikki hálddahaslaš barggus.

